

De „justiciarius” van 1163 en het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort

door

Roger DEGRYSE

1. - DE OUDSTE SPOREN VAN HET AMMANSCHAP TE NIEUWPOORT (1163-1384)

De oorsprong van het ammanschap te Nieuwpoort klimt misschien wel op tot aan de stichting van die stad in 1163. In de bekende keure, die de jonge graaf Filips van de Elzas, toen mederegent in Vlaanderen, dat jaar aan „zijn” inwoners of onderhorigen aldaar schonk, is er sprake van een plaatselijke officier van justitie, de „justiciarius”. Deze zat, zoals naderhand de baljuw en de amman, de Nieuwpoortse vierschaar voor en mocht haar dus „bannen” en „slaken”¹. Als rechters konden de eerste Nieuwpoortse schepenen slechts boeten tot een bedrag van drie pond opleggen, wat alsdan de grens van de lage justitie was. Hun rechtbank had bijgevolg aanvaankelijk alleen delicten als roof, twist, handgemeen en verwonding zonder bloedvloeïng, benevens de civiele rechtspraak in haar bevoegdheid. Alleen de „justiciarius” mocht inzake de „lastinga navium” — d.i. blijkbaar de strafrechtelijke procedure in verband met de scheepvaart, we weten het niet juist — op expeditieve wijze optreden, dit waarschijnlijk in het kader van de grafelijke vredesactie². Voor het overige was het hem niet toegelaten iemand rechterlijk te laten vervolgen, tenzij langs „wetachtige” lieden, die als dusdanig door de schepenen erkend geworden waren en die niet tot zijn verwanten of huiskring behoorden³. Tegenover deze toenmaals nieuwe opvatting van waarborg in de rechtspraak, stonden evenwel, als archaische vormen van de alsdan nog gangbare rechterlijke procedure, de betichtings-eed, de onschuldseed, het beroep op eedhelpers en het godsoordeel. De „justiciarius” was verantwoordelijk voor de gearresteerden en hield die gevangen zolang de schepenen het hem geboden, juist zoals later de amman of zelfs de baljuw⁴. Krachtens het elfde artikel van de keure mocht hij of

(1) „Men houdt jaerlycx vier wettelicke dynghedaeghen... alwaer pheprocedeert wort tot afwinninghe van huysen ende erfven, die men noempt oproupinghe. Welcke vierschaere ghebannen ende geslackt wort by den ampman uuyter name vanden Graeve van Vlaenderen ende vanden burchgraeve deser stede”. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de la ville et du port de Nieuport*, in *Coutumes des Pays et Comté de Flandre, Quartier de Furnes*, dl V, Brussel 1901, blz. 76. Gehomologeerde „costumen ende usantien” van Nieuwpoort van 12 april 1616, rubriek VII.

(2) Ibidem, blz. 142-148, oorkonde II, keure van 1163, artikels 1 tot 9.

(3) Ibidem, art. 8. - De „justiciarius” was dus een vreemdeling, zoals later de amman. — Voor de civiele rechtspraak, zie nt. 7.

(4) „Si fur cum probatione captus fuerit, qui cepit eum, dabit illem iusticiario et iusticiarius tractabit eum secundum iudicium scabinorum. Si fur ille fideiussorem habere non poterit, iusticiarius eum tenebit donec iudicium scabinorum fecerit”. Ibidem, art. 6.

moest hij tot na de afloop van de haringvangst wachten om gedurende drie dagen een najaarsrechtzitting te houden en diende daartoe de bevolking bij voorbaat na Sint Maartensdag of 11 november te verwittigen. Feitelijk was dit voor de zeelieden, voor wie deze datum de sluitingsdag van de scheepvaart betekende, een belangrijke rechterlijke waarborg, waarmede we naderhand zowel de schepenen, als de baljuw en de amman rekening zien houden ⁵.

De „justiciarius” had, zoals de schepenen, na uitspraak van bepaalde vonnissen, recht op een ambtelijke vergoeding vanwege de veroordeelde ⁶. Naderhand zien we alleen de amman nog soortgelijk prerogatief genieten. In verstandhouding met de schepenen vaardigde de „justiciarius” de stedelijke ordonnantiën uit en streek, — zoals later de baljuw voor de graaf — de helft van de boeten op, die door de overtreders van die verordeningen opgelopen geworden waren ⁷. Uit dit artikel van de keure kan nogmaals afgeleid worden, dat met de „justiciarius” een grafelijk vertegenwoordiger — hetzij een leenman, hetzij een ambtenaar — bedoeld werd, wiens bevoegdheden naderhand grotendeels op de baljuw zouden overgaan ⁸. In deze „justiciarius” heeft men dan ook zowel een „crichouder”, als een prae-baljuw willen zien ⁹. Het is, zoals we reeds vooropstelden, evenwel ook mogelijk dat hij een „scultetus” of „praeco”, d.i. een schout of amman, kan geweest zijn. Indien zo, dan was hij de voorloper van de latere Nieuwpoortse amman, wiens ambt feodaal te noemen is.

Inzake delicten, die onder de hoge justitie ressorteerden, waren de lieden van Nieuwpoort — wat in de keure van 1163 niet staat — onderworpen aan de rechtbank van de keurheren van Veurne-Ambacht, waarvan de instelling van kort vóór 1142 dagtekende. Deze territoriale rechtbank, die aan de tekortkomingen van de vierschaar van de kasselrij moest suppleren, had huisvredebreuk, verwonding met bloedvloeing en manslag in haar bevoegdheid en stond onder het voorzitterschap van een ambtenaar, de „crichouder”. Dit zou naderhand zo blijven, ook nadat zij, krachtens de keure van Veurne-Ambacht van 1240, met de schepenenbank van de kasselrij versmolten geworden was, een fusie, die evenwel nooit volledig is ge-

(5) „Post diem Sancti Martini precipiet iusticiarius opidanis, si voluerit placitare diebus tribus”. Ibidem, art. 11. - R. Degryse, *Het artikel 11 van de Nieuwpoortse keure* (1163), in *Handelingen „Société d'Emulation” te Brugge*, dl. XCVIII (1961), blz. 219-221.

(6) „Si quis aliquem turpiter increpaverit et ille a legitimis hominibus protractus fuerit, tres solidos debet iusticiario et duos increpato”. Ibidem, art. 5.

(7) Dat hij de helft van deze boeten voor de graaf opstreek, staat niet uitdrukkelijk in de keure, maar wel: „Si iusticiarius et opidani statutum fecerint unde aliquod forisfactum esse debet, dimidium forisfacti erit iusticiarii et dimidium erit opidi”. Ibidem, art. 14.

(8) H. Nowé, *Les baillis comaux de Flandre, des origines à la fin du XIVe siècle*, Brussel, 1929 (Mém. Acad.).

(9) R. Degryse, *De Nieuwpoortse 'justiciarius' en zijn opvolgers (1163-1302)*, in *Handelingen „Société d'Emulation” te Brugge*, dl. XC (1953), blz. 131-139. — A.C.F. Koch, *De 'justiciarii' in Veurne-Ambacht, inzonderheid te Nieuwpoort*, ib., dl. XCI (1954), blz. 137-148.

weest ¹⁰. Bevestiging van de bevoegdheid van de Veurnse keurheren inzake de hoge justitie te Nieuwpoort vinden we overigens in een oorkonde van 1284 ¹¹. De Nieuwpoortse „justiciarius” kan evenwel de Veurnse „cric-houder” niet geweest zijn, aangezien we die in verband met de lage justitie in de nieuwe stad nooit zagen optreden. Hij doet denken aan een praebaljuw, alhoewel nu algemeen aanvaard wordt, dat de eerste ambtenaars van die aard tot een nieuw rechtsbestel behoorden, dat pas omstreeks 1175, d.i. gedurende de tweede helft van de regering van Filips van de Elzas, dus na de stichting van Nieuwpoort, ingang vond. Enige zekerheid hebben we dus niet.

Filips van de Elzas volgde in 1168 zijn vader Diederik als graaf van Vlaanderen op, wat hem toeliet door de uitvaardiging van een reeks keuren voor de grote steden en de aanstelling van baljuws het rechterlijk apparaat van het graafschap te moderniseren ¹². Bij zijn dood in 1191 kwam zijn weduwe Mathilde van Portugal in het bezit van een groot gedeelte van westelijk Vlaanderen, waaronder ook Nieuwpoort, vermits Veurne-Ambacht van haar apanage deel uitmaakte. Ze zou er op haar beurt tot aan haar overlijden in 1218 de grafelijke macht uitoefenen. Indien op dat ogenblik te Nieuwpoort nog een „justiciarius” als plaatsvervanger van de vorstin in functie was, dan moet hij ongetwijfeld een personage van een zeker aanzien geweest zijn. Van 1199 tot 1214 vinden we in verschillende oorkonden dergelijke notabele vermeld, namelijk „dominus Balduinus de Novo Portu miles”, een leenman van Mathilde van Portugal ¹³. Vermoedelijk bezat hij aan de rand van de Nieuwpoortse agglome-

(10) A.C.F. Koch, *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw*, in *Handelingen der Maatsch. voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, dl V (1951), blz. 1-214. Zie blz. 87-91 en 162-165.

(11) que li keurier du tieroer de Furnes doivent jugier de plaïe ouverte, c est a savoir de plaïe perchie ou dafelure. Et si doivent li keurier devant dit jugier d assaut de maison sour les burghois de Neufport, s il avient ou tieroer de Furnes, sauf che que chinc keurier prendent sour leurs sieremens que burghois de Neufport l ont fait” — „Encore doivent li keurier deseur nomme connaistre et jugier domichide... Après je di que li eschevin de la ville de Neufport doivent jugier sour leurz burghois de mellee de forche, wapeldrinken en donselaghen et de toutes plaïes qui ne sont ni perchies... et de toutes amandes qui montent dusques a soissante solz, se il le faisoient ou tieroer de Furnes...”. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes des Pays et Comté de Flandre, Quartier de Furnes*, dl III, blz. 70, oorkonde XIV. Arbitrale uitspraak van Zeger van Belle in het geschil tussen de wetten van Veurne-Ambacht en Nieuwpoort nopens hun respectievelijke bevoegdheid. Stuk van maart 1284.

(12) R.C. Van Caenegem, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw* (Verhandeling van de Kon. Vl. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, nr. 19), Brussel, 1954. Id. *Geschiedenis van het strafprocesrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw* (in dezelfde reeks, Klasse der Letteren, 1956, Verhandeling nr 24), Brussel, 1956.

(13) In december 1199 „Balduinus (of Boidinus) de Novoportu”, leenman van Mathilde van Portugal. A. Pruvost, *Chronique et cartulaire de l'abbaye de Bergues-Saint-Winnoc*, Brugge, 1875-78, 2 delen. Zie dl I, lbz. 165, uitspraak van de gravin in een geschil betreffende het bezit van een tiend te Hoymille.

In 1213 „uns chevaliers (qui estoit apeles) Bauduin de Nuefport”. M.G.H., S.S., dl XXVI, blz. 707, in de kroniek „Ex Historiis ducum Normanniae et regum Angliae”.

ratie, op het grondgebied van Oostduinkerke, een leen. Zijn zoon Johannes, die eveneens „dominus” en „miles”, d.i. heer en ridder was, wordt althans in 1240 als eigenaar van een „wervum” of versterkte hoeve in deze streek vernoemd¹⁴. Wellicht had hij dit leen van zijn vader geërfd. Alhoewel uit geen enkele tekst blijkt, dat Balduinus en Johannes de Novo Portu in de nieuwe stad in enige functie zouden opgetreden zij, moeten we toch met die eventualiteit rekening houden. Het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort was inderdaad, volgens latere gegevens, aan het genot van een leen van twee gemeten gelegen te Oostduinkerke verbonden.

Eerst na de dood van Mathilde van Portugal en de terugval van haar apanage bij het graafschap is er sprake van de opeenvolgende baljuws in Veurne-Ambacht. Als officier van justitie, die hoofdzakelijk de hoge justitie in zijn bevoegdheid had, trad de baljuw aanvankelijk in die hoedanigheid gans alleen in een of zelfs meerdere kasselrijen op, alhoewel hij zich door lagere ambtenaren van het oude stelsel, waaronder de ammans, liet bijstaan. Door splitsing van deze ambtsgebieden werd in de loop van de 13de eeuw het aantal baljuwschappen uitgebreid en kwamen in de grote steden ook stedelijke baljuwschappen tot stand. De baljuws, die te Veurne en in Veurne-Ambacht en dus ook te Nieuwpoort optraden, kennen we vanaf 1221 met hun naam¹⁵. De oudste vermelding van het stedelijk baljuwschap Nieuwpoort dagtekent van 1240, wat niet wil zeggen, dat die stad alsdan reeds een eigen poortbaljuw had¹⁶. De „ballivia Noviportus” was veeleer een rechterlijk ressort, waar aanvankelijk de Veurnse baljuw zich door een luitenant of onderbaljuw liet vervangen¹⁷. Van een eigenlijk

In 1214 (zonder aanduiding van de maand) „dominus Balduinus de Novo Portu”. C.L. Carton, *Cronica abbatum monasterii de Dunis* (door A. De Budt, met een codex diplomaticus van 1128 tot 1519), blz. 148, nr 21, akkoord tussen de abdij Ter Duinen en Tristan de Hem, familielid van Boudewijn van Nieuwpoort, nopens een feodale transactie.

(14) In februari 1240 vermelding van de „wervo domini Iohannis militis, filii domini Balduini de Novoportu militis”, gelegen aan de westrand van Nieuwpoort op het grondgebied van de parochie Oostduinkerke. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de Nieuport, a.w.*, blz. 156, nr VIII. Arbitrale uitspraak betreffende de begrenzing van de parochien Nieuwpoort en Oostduinkerke.

Op de rug van een stuk van juli 1238 is er ook nog sprake van „octo mensuris terri dompti Balduini de Novoportu militis ad nos non pertinentibus” zijnde gronden in genoemd jaar door Willem, zoon van Boudewijn van Nieuwpoort, te Oostduinkerke aangekocht. F. Van de Putte et C.L. Carton, *Chronica et cartularium S. Nicolai Furnensis*, Brugge, 1849, blz. 188. Tekst van de akte.

Zie voor het overige betreffende Balduinus de Novoportu en zijn beide zonen Johannes en Wilhelmus: R. Degryse, *Boudewijn van Nieuwpoort*, in *Biekorf*, 44ste jaar, Brugge, 1938, blz. 296-299.

(15) Zie de lijst in H. Nowé, *a.w.*, blz. 387.

(16) „debent limitari parrochie supradicte (Nieuwpoort en Oostduinkerke) versus aquilonem usque in mare per quoddam fossatum quod dividit pasturas occidentaliun dunarum a pasturis dunarum ballivie Noviportus”. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de Nieuport, a.w.*, blz. 156, nr VIII. Arbitrale uitspraak van februari 1240.

(17) De eerste maal, dat er te Nieuwpoort van een plaatselijke onderbaljuw gewag gemaakt wordt, is in 1297 of daaromtrent in een klaagbrief van de Nieuwpoortnaars met hun grieven in zake het grafelijk domein in hun stad: „tres poissans sires il vous monstrent que cha en ariere des vos combourjois de Nuefport eet autre de dehors... a la fie ont este eschevins et tonlier et a la fie bailliu et tonlier...”.

Nieuwpoortse poortbaljuw is er eerst vanaf 1304 en dan nog slechts sporadisch sprake ¹⁸.

Feitelijk wordt er in de 12de en 13de eeuw in geen enkele oorkonde, tenzij dan misschien in de keure van 1163, op uitdrukkelijke wijze van de Nieuwpoortse amman gewag gemaakt. Dat er van meet af aan te Nieuwpoort toch mogelijke sporen van deze gezagdrager te vinden zijn, blijkt uit de geschiedenis van de gevangenis en de gevangenisbewaarder aldaar. In 1163 was het de „justiciarius”, die er de zorg over de gevangenen had, wat het bestaan van een grafelijke gevangenis veronderstelt. In de rekening van Christiaan Niger, baljuw van de ambachten Veurne, Sint-Winoksbergen en Burburg, ingediend op 8 maart 1255, vinden we een uitgave voor het onderhoud te Nieuwpoort van twee Zeeuwse gevangenen gedurende twaalf weken ¹⁹. We mogen dan ook veronderstellen, dat het hier ging om de terugbetaling aan de Nieuwpoortse amman van onkosten, die hij niet te dragen had, omdat de gearresteerden vreemdelingen waren. De gevangenis zelf wordt voor het eerst vermeld in 1306 in verband met de gewelddadige bevrijding door de Nieuwpoortnaars van ekele gevangenen, die de Veurnse baljuw naar elders wou overbrengen „a se volentet en plus seur lieu” ²⁰. De periode volgend op de vrede van Athis van 1305 was inderdaad ook te Nieuwpoort er een van troebelen, tijdens dewelke deze ambtenaar zijn gezag aldaar hardhandig diende te handhaven ²¹. In 1307, in een rekening van genoemde baljuw, wordt dan eindelijk voor het eerst de amman of „maieur de Neufport” vernoemd en wel in verband met de terugbetaling aan hem van onkosten gedaan voor het onderhoud van een gearresteerde, die, na vrijspraak, in vrijheid gesteld geworden was ²². Het volgend jaar wordt in een baljuwsrekening nogmaals „le prison a Neufport” vermeld, maar zonder de amman te vernoemen, alhoewel het ging om uitgaven voor het

R. Degryse, *'s Graven domein te Nieuwpoort*, in *Hand. „Soc. d'Emulation” te Brugge*, dl LXXXV (1948), blz. 70-111. Zie blz. 111, bewusstuk nr IV.

(18) De oudste rekeningen van de baljuw van Nieuwpoort, die bewaard bleven, zijn die van Justaes de le Spriete over de ambtstermijnen okt. 1304-jan. 1305 en 16 aug.-27 sept. 1305. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamers van Vlaanderen en Brabant, Rolrekeningen, nr. 1521, en Gent, Rijksarchief, Fonds Gaillard, nr. 94. Voor de lijst van de baljuws, zie H. Nelis, *Chambres des comptes de Flandre et de Brabant, Inventaire des comptes en rouleaux*, 1914.

(19) „Pro expensis duorum captivorum de Zelandia, qui capti fuerunt apud Novum Portum, pro duodecim septimanis, 28 s”. H. Nowé, *a.w.*, bewijsstuk nr 2.

(20) „d une mespresure et meffait que nous ou plusieurs de nous deoussiens avoir fait comme de enforchement d aucuns prisoniers, que li baillius de Furnes avoit en prison a Neufport, lesquels il voloit mener a se volentet en plus seur lieu...”. Brussel, Alg. Rijksarchief, Thesaurie van de graven van Vlaanderen, charter nr 854, Nieuwpoortse schepenbrief van 30 juli 1306 gericht tot Robert van Vlaanderen (later heer van Kassel), met het verzoek bij zijn vader, de graaf, tussen te komen in het geschil met de Veurnse baljuw betreffende de bevrijding van de ontvoerde gevangenen.

(21) Dit blijkt uit de rekeningen van de Veurnse baljuw uit de jaren 1305 tot 1308 en het jaar 1313. Ibidem, Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant, Rolrekeningen nrs 1306 tot 1319. Desbetreffende baljuws waren Zeger van Ham (1306-1307), Gossin van Lauwe (1307-1308) en Jan de Brouker (1313). Zie ook H. Nowé *a.w.*, blz. 308.

(22) „Item au maieur de Neufport pour les despens Willaume de Hane qui fu delivres par jugement, 56 s”. Ibidem, nr 1313, rekening van Zeger van Ham over de ambtsperiode januari-mei 1307.

onderhoud van een gevangene²³. Het is best mogelijk, dat de toenmalige relletjes te Nieuwpoort met de gevangenis en haar bewaker, de amman, iets te maken hadden. In 1313 overigens zien we de baljuw van Veurne-ambacht het nodige doen om in het huis van zijn luitenant, de onderbaljuw, te Nieuwpoort een gevangenis in te richten²⁴, wat ongetwijfeld een inbreuk betekende zowel op de prerogatieven van de amman, als op de voorrechten van de stad.

We mogen veronderstellen, dat het ammanschap te Nieuwpoort, na de stichting van de stad, zeer snel, zo niet onmiddellijk, gefeodaliseerd geworden is, waardoor het erfelijk werd. Dit is althans af te leiden uit het later karakter van deze functie. Als rechtstreekse leenheer van de amman moet oorspronkelijk niet de burggraaf van Veurne-Ambacht, maar de graaf zelf opgetreden zijn. Vanaf een zeker ogenblik — we weten niet juist wanneer — was het de proost van Sint-Donaas, tevens kanselier van Vlaanderen, die als dusdanig hoofd fungeerde. Als vazal van de proosdij was de amman immers in het genot van een leen van twee gemeten te Oostduinkerke²⁵. Daarom wellicht werd zijn ambt „t ammanscepe van Oostdunkerke streckende bin den palen van der Nieuwerport” genoemd²⁶. Deze betiteling, die in de 14de eeuw nog in gebruik was, toont aan dat men toen nog zeer goed de oorsprong van het Nieuwpoortse ammanschap kende, wat naderhand niet meer het geval zou zijn. Zelfs de juiste ligging van het leen geraakte men vergeten. We mogen ons dan ook afvragen waar de twee betrokken gemeten gronds gelegen waren. In 1314 vinden we weliswaar aan de rand van de Nieuwpoortse agglomeratie tussen de „burg” en de watergang van Veurne-Ambacht het „prostland”, dat als feodale grond aan de proosdij behoorde²⁷, maar zonder aanduiding over de leenman ervan. Misschien maakte het leen van de amman toen reeds deel uit van de polder van Jan van Namen, die in 1307 door de stad Nieuwpoort

(23) „Item pour les fraes Jehan de Saint Piere que il a despendu en le prison (te Nieuwpoort?) 6 lb.”

„Item pour les fraes Bonekin Clerc fais en le prison a Neufport, 13 lb. 16 s”. Ibidem, nr 1317, rekening van Gossin van Lauwe over de ambtsperiode januari-mei 1308. Op te merken is, dat in de rekening in de tweede hier aangehaalde passage de uitgave, 13 lb. 16 s., achteraf doorlijnd geworden is, wat wellicht wijst op de annulering ervan, ten nadele van de amman.

(24) „Item pour faire une prison a le maison le bailleie de Nuefport, 4 lb. 5 s.” Ibidem, nr 1319. Rekening van Jan de Brouker over de ambtsperiode jan.-mei 1313. Wie dat jaar te Nieuwpoort als onderbaljuw optrad, weten we niet. In 1305 en wellicht ook volgende jaren was het Stasse van der Spriete, die daarna, in 1309, Veurns baljuw werd. H. Nowé, *a.w.*, blz. 402. Lijst van de Veurnse baljuws.

(25) Zie bijlagen nrs 8 en 9.

(26) N. de Pauw, *Bouc van der Audience. Acten en sentencien van den Raad van Vlaanderen*, Gent, 1901-1907, blz. 805, nr 1708. Sentencie van 10 dec. 1375.

(27) In de kadastrale legger van 's gravenlandschuld van 1314 vinden we 't prostland" achtereenvolgens gesitueerd nabij de „waterghanc” van Veurne-Ambacht (park 1), nabij de „burchlande oup t oude scipstal” (park 23) en nabij de polder van de heer Jan van Belle, d.i. nabij de „veste”. R. de Beaucourt de Noortvelde, *Nieuport, Documents historiques*, Oostende, 1904, dl II (enig verschenen deel), blz. 111-116, tekst van het „boec van den hofstedenlande van der Nieuwerpoort” van 1314 (de uitgave laat te wensen over). Zie blz. 111, 129 en 152.

aangekocht geworden was en op het grondgebied van Oostduinkerke lag ²⁸. Of het evenwel te vereenzelvigen is met het aldaar gelegen „Hannekins-werve”, eertijds het leen van Balduinus en Johannes de Novoportu, is niet te bewijzen ²⁹.

In 1324, na de dood van graaf Robert van Bethune, kwam Nieuwpoort aan diens broer Robert van Kassel, die het samen met andere gebieden en steden in het westland van Vlaanderen als „apanage” gekregen had. Robert werd er in 1331, bij zijn overlijden, opgevolgd eerst door zijn weduwe Johanna van Bretagne en daarna, in 1340, door zijn dochter Yolande ³⁰. In 1349 stelde de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male, evenwel te Nieuwpoort een ruwaard aan, in afwachting dat hij het volgend jaar terug bezit van de stad zou nemen. Deze machtsovername gebeurde niet zonder enige moeilijkheden, die nog eens met de overbrenging van een gearresteerde verband hielden. Filips van Haveskerke, de ruwaard, had een van de Nieuwpoortse schepenen, Michiel Damiin, laten aanhouden en wegvoeren „daer hij wilde in vanghenessen”. De graaf zag zich onder de druk van de Nieuwpoortnaars nochtans gedwongen de gearresteerde terug in vrijheid te doen stellen en dit dan nog „staphans, zonder letten... paisivel, quitte ende vry van alle costen raenchoene ende laste” ³¹. Van de Nieuwpoortse amman en zijn gevangenis wordt betreffende deze zaak evenwel met geen enkel woord gewag gemaakt.

De aanstelling van een poortbaljuw te Nieuwpoort, eerst sporadisch na 1302, daarna definitief gedurende de Kasselse periode, moet gebeurd zijn op een ogenblik, dat de bevoegdheid van de Nieuwpoortse schepenbank naast de lage, ook reeds de hoge justitie omvatte. Dit is althans af te leiden uit de rekeningen van deze poortbaljuw, waarvan er bewaard gebleven zijn uit de jaren 1305, 1324, 1326, 1364, 1367, 1373 en daarna ³². In de rekeningen van 1364, 1367 en 1373 komt de rubriek voor getiteld „eerst boeten van twisten daer pais of es ende daer die amman betaelt of es” ³³.

(28) L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de Nieuport, a.w.*, blz. 177-179, nr XXVII. Akte van aankoop van 28 januari 1307 (en niet 1311). De aangekochte polder had een oppervlakte van 38½ gemeten 59 roeden en lag tussen de IJzerhaven en de polder van Jan van Belle.

(29) „Ces 3 parties (namelijk 7 roeden, 50 roeden en 76 roeden) sont de la place de Hannekin Werve, qui appartient a la ville par achat fait au conte de Namur et sont comprises, comme ils (de Nieuwpoortnaars) dient, es 38 mesures et demi de terre cy dessus et pour ce n en doivent rien”. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 50.243, kadastraal register van 's gravenlandschuld te Nieuwpoort, van 12 maart 1448 (n.s.), f° 46, nota in de rand.

(30) J.J. Carlier, *Robert de Cassel*, in *Ann. Com. flam. de France*, jg. 1868-'69, blz. 128. — M. de Smyttere, *Essai historique sur Yolande de Flandre, comtesse de Bar et de Longueville*, Rijsel, 1877. — J. Finot, *Inventaires sommaires des Archives départementales du Nord*, série B, dl. VII (1892), blz. XXXII-LIII.

(31) Th. de Limburg-Stirum, *Cartulaire de Louis de Male*, Brugge, 1898-1901, dl. I, blz. 216, nr CCXLIII en dl. II, blz. 300, nr MCCXXI, sentencies van Lodewijk van Male, respectievelijk van 30 augustus 1349 en 17 jan. 1351 (n.s.) betreffende het optreden van ridder Filips van Haveskerke en de veroordeling van de gemeente Nieuwpoort, wat achteraf gebeurde.

(32) Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant, Rolrekeningen, nrs 1521-1527 en volgende nummers.

(33) Ibidem, nrs 1525-1527, rekeningen van de Nieuwpoortse baljuws Jan Vinc,

In de volgende rekeningen tot 1380 wordt daarbij nog het tarief van deze vergoeding aan de amman aangegeven, namelijk „van elken 3 lb., 8 d.”³⁴.

Een geschil, dat in 1375 tussen Veurne-Ambacht en de abdij van de Duinen langs de ene kant en de baljuw en schepenen van Nieuwpoort aan de andere kant uitbrak, leert ons voor de eerste keer wat meer over de Nieuwpoortse amman. Deze laatste, Jake de Keiser, was inderdaad door genoemde schepenen veroordeeld geworden tot uitbetaling van 40 pond, som die door een uit de gevangenis ontsnapte gearresteerde nog betaald moest worden. Deze gevangene was hem — waarschijnlijk als insolvente schuldenaar — door dezelfde magistraat toevertrouwd geworden³⁵. De amman, die als gevolg van deze ontvluchting, voor de insolventie aansprakelijk gesteld werd, zag zich op zijn beurt onder de toepassing van het pandrecht vallen en op verzoek van de schepenen door de baljuw van Nieuwpoort aangehouden worden. Na tussenkomst van de commissarissen van de grafelijke Audience, op wie de adel van Veurne-Ambacht en de abdij van de Duinen, ter verdediging van de feodale prerogatieven van de titeldragende amman, beroep gedaan hadden, moet Jake de Keiser, die ongetwijfeld slechts een luitenant was, in vrijheid gesteld worden zijn³⁶. De Audience, voor wie het proces tussen de Nieuwpoortse schepenen en de Veurnse feodalen gekomen was, erkende uitdrukkelijk het feodaal karakter van het „ammanscepe van Oostdunkerke streckende bin den palen van der Niewerpoort” door te bevestigen, dat de pandingen en rechten, die op civielrechtelijk gebied ten overstaan van dit leen konden worden toegepast, slechts te Veurne door de „redenars van den Proefschen van Veurn Ambocht” konden worden „bewettigd”³⁷. Uit het vonnis van de

Jacob van Leke en Jacob Niemaer. Uit de beboetingen, die in de rubriek „boeten van twisten” voorkomen, is af te leiden, dat het aandeel van de amman van de eigenlijke boete niet afgehouden werd, vermits die somtijds — ten bedrage van 3 lb. — volledig in rekening gebracht werd.

(34) Ibidem, nrs 1528 tot 1546.

(35) „Jake den Keiser amman was ghelevert Gillekin de Wale fs Jacobs over 40 lb. dewelke outbrac uter vangenesse waer omme de bailliu den vorseiden hamman te wetten leide ende de wet wysde den amman vorseid daer of te betaelne 40 lb.”. Ibidem, nr 1529, rekening van Jacob Niemaer, baljuw van Nieuwpoort over de ambtsperiode 28 sept. 1374-8 jan. 1375.

(36) „Tusschen den religieusen abd ende convente van den Dunen ende dien van Veurn Ambocht an d eene zide ende der stede van Niewerpoort an d andere zide van den gheschille dat zij onderlinghe hebben angaende den ammanscepe van Oost Dunkerke. So sijn commissarise ghestelt... ende men sal scriven den bailliu van der Niewerpoort, dat hi den amman die om de zake ghevaen es telivriere up boortuchten toten hende van den zaken en dat de zaken ghesleten sijn sullen bi den heeren”. N. de Pauw, *Bouc van der Audience, a.w.*, blz. 713, nr 1508, sentencie van 10 april 1375.

(37) „Van den gheschille hanghende in d Audience tusschen den religieusen van den Dunen ende dien van Veurn Ambocht an d eene zide ende dien van der Niewerpoort an d andere zide als van eenen ammanscepe gheheten t ammanscepe van Oostdunkerke streckende bin den palen van der Niewerpoort, waerof die van den Dunen ende die van Veurn Ambocht maintainieren, dat de pandinghen ende rechten, die daertoe behoren hemlieden toebehoren te bewetteghene in de Borch van Veurne, daerjeghen die van der Niewerpoort zeiden ende maintainierden de contrarie... So wijsen de heren... dat de religieusen van den Dunen ende die van Veurn Ambocht bet haren heesch ende vermet gheprouft hebben als van pandinghen ende dat daertoe

Audience is evenwel niet af te leiden, dat de proost van Sint-Donaas op dat ogenblik reeds het hoofd van de titelvoerende amman van Nieuwpoort was.

De opstand van de Gentenaars tegen Lodewijk van Male in 1380 en volgende jaren moet ook voor het ammanschap te Nieuwpoort gevolgen gehad hebben. Filips van Artevelde, die in 1382, als leider van de oproerlingen, zijn macht over gans het graafschap poogde te bevestigen, blijkt immers in deze stad een „schouhetene” aangesteld te hebben, die weliswaar in 1383, na het herstel van het grafelijk gezag, ter dood veroordeeld en terechtgesteld werd³⁸. De revolutionaire toestand schijnt in ieder geval tot een onderbreking in de functie van de amman geleid te hebben. In de rekeningen van de Nieuwpoortse baljuw, Martin Trioel, die, afgezien van enkele maanden in 1382 en 1383, van 6 mei 1381 tot 26 maart 1385 zijn ambt uitoefende, wordt er inderdaad van het aandeel van 8 penningen, dat in de boeten van drie pond aan de amman toekwam, geen gewag gemaakt³⁹. Martin Trioel bekostigde overigens in 1384 sommige uitgaven voor het onderhoud van de gevangenis, wat er zou kunnen op wijzen, dat de graaf, alsdan Filips de Stoute, hertog van Bourgondië, die in Vlaanderen opgevolgd was, als souverain nog niet onmiddellijk de rechten van het wettige ammanschap te Nieuwpoort wou erkennen⁴⁰.

Samengevat kan men dus zeggen, dat de oudste sporen van het Nieuwpoortse ammanschap, waarvan naderhand, in de 15e eeuw, „son anchienete” erkend werd⁴¹, wel degelijk tot 1163 kunnen opklimmen. Verder

behoort bin den vorseiden ammanscepe streckende bin der stede vorseid, dan die van der Nieuwerpoort ende dat zij in de possessie van dien rechte te maintainierne bliuen sullen voortan also zij van ouden tiden gheusert ende ghemainteniert hebben sonder belet. Ende voert als van der erven te buten te gane, ghelegen int vorseide ammanscep bin den palen van der stede vorseit, eist zo dat de erve rente gheeft, dat men van dier erve te buten gaen sal ende sculdech es te gane voor de redenars van den Proefschon van Veurn Ambocht...”. Ibidem blz. 805, nr 1708, sentencie van 10 dec. 1375.

(38) „Item geuisticyert meester Pieter van Oostbuergh surgien ende tryakelman gheboren van Ghend, denwelken Artevelde gestelt (had) scouthedene van der Nieuwpoort, ghegheven van der justicie, 36 s.”. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant, Rolrekening nr 1550, rekening van Martin Trioel (of Tryol), baljuw van Nieuwpoort, over de ambtsperiode 30 nov. 1382-4 mei 1383, gedeeltelijk gepubliceerd door Nap. de Pauw, in *Gerijt Potter van der Loo. Froisart's Chronijke van Vlaenderen*, uitgave N. de Pauw, Gent, 1898-1909, dl II, blz. 217-218.

(39) Ibidem, rolrekeningen nrs 1547 tot 1555. Er is een lacune van 4 mei tot 30 nov. 1382 en een van 4 mei tot 2 okt. 1383, respectievelijk corresponderend aan het Gents overwicht na de slag op het Beverhoutsveld (3 mei 1382) en aan de Engels-Gentse veldtocht in westelijk Vlaanderen (mei-sept. 1383), tijdens dewelke de baljuw heel waarschijnlijk telkens de wijk had moeten nemen.

(40) „Van enen bloque in de vanghenesse die coste van houte, van werke, van ijzer, van sloten, 16 lb. 2 s.”. Ibidem, rolrek. nr. 1553, rekening van M. Trioel over de ambtsperiode 2 maart-19 sept. 1384.

(41) „L empereur n est tenu paier droit de chepaige, mais y est tenu l aman... Neantmoins en regard a son anchienete, si ledit chepier ou autre se jugeis le faire... (dan moet de baljuw) soy en porter pour appellant et en le signifiant de bon heure ausdits des comptes”. Brussel, Alg. Rijksarch. Rekenkamer, nr 14286, rekening van de baljuw van Nieuwpoort, Anthoine de la Salle, over de ambtsperiode maart 1534-maart 1535, met aantekeningen in de rand door een lid van de rekenkamer van Rijsel, waarvan hier een passage.

mag men ook aanvaarden, dat deze functie reeds vroeg gefeodaliseerd en dus ook erfelijk geworden is, zonder dat we evenwel weten wie de onmiddellijke leenheer van de titeldragende amman was, namelijk de graaf zelf of de proost van Sint-Donaas. Ten slotte is het zo goed als zeker, dat reeds in de 13e eeuw deze leenman zich door een amman-plaatsvervanger, die het eigenlijke ambt uitoefende, liet vertegenwoordigen.

2. - HET NIEUWPOORTSE AMMANSCHAP ONDER DE HEREN VAN KOMEN (15e eeuw)

Nadat in 1383 de stad Nieuwpoort door de oproerige Gentenaars en hun Engelse bondgenoten verwoest geworden was, werd achtereenvolgens in 1385 en 1387 met de oprichting aldaar van een „kasteel”⁴² en met de ommuring van de agglomeratie⁴³ een begin gemaakt. Wie zich, op last van hertog Filips de Stoute, met deze versterking zou inlaten, was Colard van den Clyte, heer van Komen en eerste kapitein van Nieuwpoort⁴⁴. Hij of zijn zoon Jan I moet in het genot van het erfelijk ammanschap in deze stad getreden zijn, maar hoe en wanneer dit juist gebeurde, weten we niet. Colard van den Clyte, raadsheer van graaf Lodewijk van Male en nadien van de eerste hertog van Bourgondië, was omstreeks 1372 met Jeanne de Wasiers, vrouwe van Komen, in het huwelijk getreden en op die manier heer van genoemde stad geworden. Of het geslacht de Wasiers voordien reeds het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort bezat is niet na te gaan⁴⁵.

(42) „le somme qu on pooit devoir aux saudoyers, qui wardent le fortreche du di Noefport, 77 lb. 12 s.”. Brussel, Rijksarch., Rekenkamer van Vl. en Brab., Rolrekening nr 1556. Rek. van de Nieuwpoortse baljuw Jacques de le Val over de periode 28 maart-18 sept. 1385.

„et visitez le plus souvent que vous pourrez le moustier de notre ditte ville qui desia est fort et aussi les ouvrages deladitte nouvelle forteresse”. Nieuwpoort, Oud Archief, charter nr 24 (inv. Van Werveke nr 3027). Mandement van de hertog aan „messire Colart de la Clite, chevalier”, van 18 juli 1387.

(43) Mandement van de hertog van „Jehan, sire de Ghistelles et de Harnes, et Colaert de le Clite, seigneur de Comines”, van 5 juli 1387. L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes... de Nieuport, a.w.*, blz. 191, nr XXXVII.

(44) „Comme il soit de nouvel venu a la cognoissance de nous et des gens de notre conseil, que combien que notre ame et feal chevalier et conseiller messire Colart de la Clite, capitaine de notre dite ville de Neufport, pour estre a la garde de notre dite ville et aussi pour ycelle se emparer et fortiffier par les habitants d icelle et des lieux voisins de notre commandement et ordenance, pour lui deffrayer des despens et missions, qu il a prinse euz et soustenuz, ait eu de nous et aussi des habitants de notre dite ville plusieurs sommes de deniers et ait encore de present pour estre a la garde de icelle ville gaiges convenables et souffisans, neantmoins ycelui messire Colart... a induit et pourchacie envers la loy et habitants de notre dite ville qu ilz se sont accordez et ont ottroye et donne la somme de vint et cinq livres de gros de notre monnoie de Flandres de rente...”. Brussel, Alg. Rijksarch., Charters van Vlaanderen (Trésor de Flandre), serie I, nr 864. Stuk van 2 augustus 1389, waardoor de hertog een rente, die door de gemeente Nieuwpoort aan Colart van den Clyte gegeven geworden was, voor onwettig verklaart en daarom annuleert.

(45) „La famille de Comines possédait le vicomté de Nieuport”. L'abbé L.-J. Messiaen, *Histoire chronologique, politique et religieuse des seigneuries de la ville de Comines*, Kortrijk, 3 delen, 1892. Zie dl I, blz. 158 en vlg., en 196, zonder aanduiding van enige bron.

Zeker is het dat de proost van Sint-Donaas te Brugge, erfelijk kanselier van Vlaanderen, als onmiddellijke leenheer van Jan I en Jan II van Komen inzake dat ammanschap optrad.

Er moet in het statuut van de Nieuwpoortse amman in het begin van het jaar 1385 wijzigingen ingevoerd geworden zijn, althans inzake het salaris van die ambtenaar. Uit de baljuwsrekeningen vernemen we inderdaad, dat deze voortaan, in de plaats van de gebruikelijke acht penningen per boete van drie pond uitgesproken door de schepenenbank, voortaan vierentwintig penningen of twee schellingen, d.i. driemaal zoveel, in ontvangst nam. Deze som werd bovendien van toen af op elke boete van drie pond in mindering gebracht, wat vroeger het geval niet was⁴⁶. Of deze aanpassing met de overdracht van het erfelijk ammanschap aan de heer van Komen iets te maken had, weten we niet.

Colard van den Clyte stierf in 1404 en zijn weduwe, Jeanne de Wasiers, vijf jaar later in 1409. Eigenlijk was Jan I, hun oudste zoon, de eerste heer van Komen van het geslacht van den Clyte⁴⁷ en tevens erfelijk amman van Nieuwpoort. Als dusdanig deed hij zich in deze stad door een door hem aangestelde amman vervangen. Dank zij enkele gegevens uit de Nieuwpoortse stadsrekeningen vernemen we nu sporadisch wat meer over de ammansfunctie.

Naast zijn aandeel in de boeten van drie pond, had de amman ook recht op cipiersgeld vanwege de gevangenen, die om civiele zaken in zijn gevangenis verbleven. Met de opbrengst daarvan had hij tevens in te staan voor het onderhoud van andere gearresteerden, waaronder moordenaars, misdadigers en vreemdelingen, die niet altijd hun verblijf in de Nieuwpoortse gevangenis konden of wilden betalen. Bij vrij spraak of vrijstelling van zulke aangehoudenenen, kon hij slechts in uitzonderlijke gevallen de terugbetaling van de door hem geëiste cipiersgelden en onkosten, hetzij van de baljuw, hetzij van de gemeente Nieuwpoort verkrijgen. Aldus zien we in 1412 Ryquaerd de Blic, die als aangestelde amman heel waarschijnlijk in de naam van Jan I van Komen fungeerde, beroep doen op de soeverein-baljuw, teneinde vergoed te worden voor het onderhoud gedurende twaalf weken van negen Engelse gevangenen, waarvan het proces, wegens het haringseizoen, op verzoek van de Nieuwpoortse schepenen tot na Sint-Maartensdag of 11 november uitgesteld geworden was⁴⁸. De leden van

(46) „Item sensuivent amendes jugies par avant que le dit bailli fust institues ou dit office, ens esquelles le hamman de le ville recoit 8 d. de le lib... Joris Biese jugiet a 3 lib. pour avoir saquiet l coutiel sur Grart du Bos monte le part de monseigneur 58 s. ...”. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer van Vl. en Brab., rolrekening nr 1556, eerste rekening van Jacques de le Val, baljuw van Nieuwpoort, over de periode 28 maart-18 sept. 1385. Zie ook de volgende rekeningen.

„Amandes de 60 s. jugie par loy dont l aman prent 2 s. Premiers Gheerolf Reyfin fu jugiet en l amande de 60 s. pour se qui(l) sacca son coutel sur Jehan de Huutkerke, pays sauf le droit du mayeur pour 58 s...”. Ibidem, rolrekening nr 1563, 2de rek. van Aliaumes le Poisson (of de Visch), baljuw van Nieuwpoort, over de ambtsperiode 13 sept. 1387-11 mei 1388.

(47) L'abbé L.-J. Messiaen, *a.w.*, dl I, blz. 208, 210 en volgende over Jan I van Komen.

(48) Feitelijk hadden de Nieuwpoortse schepenen zich ten zeerste ingespannen om van de soeverein-baljuw de vrijlating van de gevangen Engelsen te bekomen.

de grafelijke raad of Raad van Vlaanderen gaven inderdaad aan de wethouders van Nieuwpoort het bevel de amman als „steenwardre” voor de door hem gedane onkosten te vergoeden. Deze ontving evenwel, in de plaats van de 11 à 12 ponden groten, die hij geëist had, slechts 72 pond parisis, d.i. 6 ponden groten, die hem bovendien eerst de volgende jaren in verschillende afbetalingen uitgekeerd werden⁴⁹.

In de loop van 1416 brak tussen de dienstdoende amman, toenmaals Michiel Fardieu, en een Nieuwpoorts burger, de stuurman Michiel Willard, een geschil uit, waarvan we de juiste toedracht niet kennen, maar waarvan we weten dat het door de schepenen vóór de Raad van Vlaanderen gebracht werd⁵⁰. Tot een proces blijkt het niet gekomen te zijn, wel tot een regeling

Dit blijkt uit de stadsrekening van 1412 :

„Den 26sten daghe in oeste mijn heere den souverain, die hier commen was omme te spreken met Inghelschen die hier ghevangen laghen...”.

„Den 27sten daghe in oeste minen vorseide heere, die hier bleiven was omme der vorseide Inghelsche wille...”. Rubriek „presentwinen”.

„Den 28sten daghe in oeste Thoorkin ghesend te Ghend an miin heere van Charolais met brieven van den Inghelschen, die hier ghevanghen waren...”.

„Den 14sten daghe in novembre Arnoud van Belle te Male an mijn here den souverain omme de delivranche van den Inghelschen, die hier ghevanghen laghen...”. Rubriek „van ridene” van de wethouders en boden. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer nr 36.716.

(49) „Item van 9 Inghelschen, die hier ghevanghen laghen, dewelke mijn here de souverain zoude hebben ghedaen justicierien ende omme dat voor eene haringtijd was ende onze porters ende ghebueren daer voor t land varen moeten, zo baeden de goede lieden van der wet dat men ze van der justice verdraghen wilde tote Zinte Maertinsmesse, t welke gheconsenteerd was, maer mijn here de souverain uter namen ons gheduchts heren en wilder van dien tijd ghene cost hebben, waeromme Ryquaerd de Blic als amman ende steenwardere der steide grote kosten hiesch van omtrent 12 weiken ghedraghen tusschen den 11 ende 12 lb. groten ende deider omme veile vervolghes voor mijn here den souverain ende voor mine heren van den Rade, zo veile dat bi hemlieden bevolen was dat menne van der steide weighe vernoughen zoude. Ende was bi burghmeesters scepene ende raden jeghen hem vermaect al omme 72 lb. par., danof betaeld in minderinghen 48 lb. Reste de steide Ryquaerde vorseid 24 lb. Ibidem, nr 36.717, rubriek „van diverschen costen”.

„Ryquaerd den Blic in minderinghe van 24 lb. die hem de steide sculdich was van Inghelschen die tsinen ghevanghen gheleighen hadden, betaeld 6 lb. 12 s. Reste Ryquaerde vors. 17 lb. 8 s.”. Nieuwpoort. Oud archief nr 3508. Stadsrekening van 1414, waarvan het dubbel te Brussel ontbreekt.

(50) De zaak waarom het ging hield waarschijnlijk verband met feiten gebeurd op zee: „Den 5sten daghe in laumaend (1417) Jacob de Teghelare, Jacob van Breme ende Willem van Bertine te Ghend omme Michiel Willards ons porters wille, die voor mine heren van den Rade ghedaghard was jeghen Michiel Fardieu steenwardere, omme van steide weighe t renvoy te hebbene begaerd, t welke doe achter ghe-laten was omme datter niemen procuracie van zinen weghe hadde...”. — „Den 19sten daghe in laumaend (1417) (dezelfden) ... te Ghend ter daghard van Michiel Willarde, begaerden ende daden verzoucken met procuracien t renvoy te hebbene van den vorseiden Michiel van den sticke daer hij of ghedaghard was t andwordene voor mine heren van den Rade jeghen Michiel Fardieu, t welke hemlieden, omme dat an ghinc den vreden tusschen Vlaendren ende Ingheland ontwijst was...”. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer nr 36.719, stadsrek. van 1416, rubriek „van ridene” van de wethouders en boden. Michiel Willard was in 1415 door de Engelsen op zee gevangen en naar Engeland gevoerd geworden. Ibidem, nr 36.718, stadsrek. van 1415, rubriek „van ridene” van de wethouders en boden, onder de data 13 juni, 12 en 18 aug. 1415.

tussen de kapitein-baljuw van Nieuwpoort, toenmaals Zeger van Belle, en de heer van Komen, Jan I, die ongetwijfeld alsdan in zijn hoedanigheid van titelvoerende en erfelijke amman optrad⁵¹. De passages in de Nieuwpoortse stadsrekening van 1418, die het over dit „appointment” hebben, zouden in dit geval de oudste aanwijzing in dat verband kunnen zijn.

In 1432 werd de toenmalige dienstdoende amman, Jan Wouters, wegens een of ander vergriep ten overstaan van een Nieuwpoorts wethouder, in een geding vóór de Brugse vierschaar, die als wettelijk hoofd optrad, gewikkeld⁵², in de gevangenis van het kasteel te Nieuwpoort gevangen gezet⁵³ en hieruit slechts na tussenkomst van de Raad van Vlaanderen ontslagen⁵⁴. In 1435 integendeel zien we de Ieperling Jan de Wale, die toen als dienstdoende amman fungeerde, de hulp van de Nieuwpoortse schepenen inroepen, ten einde vanwege degenen, die hij te Nieuwpoort uit hoofde „van civilen saken ende zonderlinghe van sculden” gevangen had moeten houden, in zijn geboortestad geen last te ondervinden⁵⁵.

Jan I van Komen, die van 1424 tot 1435 als souverain-baljuw van Vlaanderen dienst deed en in 1430 reeds in de orde van de ridders van het Gulden Vlies werd opgenomen, stierf in 1443. Hij werd opgevolgd door

(51) De aangestelde amman blijkt niet onmiddellijk de regeling die hem opgelegd geworden was en in zijn nadeel uitviel, aanvaard te hebben: „Den 21sten daghe in weidemaend (juni) Willem van Bertine (stadsklerk) ghesend... te Ghend an mine heren van mijns gheduchts heren Rade te kennen te gheven de overdaet, die Michiel Fardieu dede Michiel Willaerde boven appointement ghemact up t stic bi minen heeren van Commene ende mer Zeighers van Belle ende waren doe beede ghedaen dachvaerden voor mine voorseide heren van den Rade, ende den balliu van de watre onder wien de voorseide Willaerd ghevanghen weist, hadde bevolen de zake te laten uut staen...”. „Den 30sten daghe in weidemaend Willem van Bertine... te Ghend voor mine heren van mijns gheduchts heren Rade omme Michiel Willaerds sticx wille ieghen Michiel Fardieu. Ende was doe t appointement ghemact bi minen here van Comene ende mer Zeighers van Belle van werden ghewijst ende de voorseide Michiel Fardieu in t svoorseids Michiel Willaerde costen...”. Ibidem, nr 36.721, stadsrek. van 1418, rubriek van ridene” van de wethouders en boden.

(52) „Den 24sten daghe van novembre Jacob de Teghelare ende Clais de Bloc ghesonden te Brugghe an de wet, omme t vonnesse vanden gedinghe aldaer onder scepenen rustende, bij beroupe omme een hooftvonnese van der faite bij Janne Wouters ghedaen up den persoon van Phillips Verdeboude wethouder...”. Ibidem, nr 36.735, stadsrek. van 1432, rubriek „van ridene” van de wethouders.

(53) „Item Pieter vander Follie, Jan vander Postellerie ende andren, van Janne Wouters in dien tijden amman ende ghevanghen jeghen de wet, te hebben verwaert beede ende also wel in t casteel als anders in zekere place overmids dat hij zelve van ghenessehouder was in dien tijde, 70 lb.”. Ibidem, rubriek „wedden en diverse kosten”.

(54) „Item den voorseiden procureur (Clais Keye, procureur van de stad) die... betruken hadde in t cas van overhoricheide Clais Hebbes, van dat hij bij viertute van lettren van commissien mijns heren van den Rade de hand niet en lichte van eenen Jan Wouters hier amman in dien tijden ghevangen zijnde jeghen de wet ende den voorseiden Clais Hebbes ghelevert omme te doen verwaren in t casteel...” Ibidem, nr 36.736, stadsrek. van 1433, rubriek „wedden en diverse kosten”.

(55) „Den 10sten in hoymaend (juli) Reinaut Talegheer ende Willem de Ram ghesonden t Ypre bi der wet omme dies dat Jan de Wale alhier amman ende daer poortre hem bescudden wilde met zinen poortersceipe aldaer van enighe ghevangene hem ghelevert van civilen saken ende zonderlinghe van sculden...”. Ibidem, nr 36.738, stadsrek. van 1435, rubriek „van ridene” van de wethouders van boden.

zijn zoon Jan II ⁵⁶. Tot op dat ogenblik beschikken we eigenlijk over geen enkel gegeven, waaruit duidelijk zou blijken dat het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort werkelijk aan het geslacht van Komen behoorde. Uit de kadastrale register van 's gravenlandschuld, de grafelijke cijns op het grondbezit te Nieuwpoort, van 1447, vernemen we evenwel dat Jan II, evenals vroeger diens vader Jan I, zijn gevangenis in een woning met perceel, eigendom van de Tempeliers, twaalf roeden groot en gelegen in het Ankerstraatje, tussen de Markstraat en de Sinte Mariestraat (heden Recolettenstraat), had ingericht ⁵⁷. Voor het overige bezat hij nog, als leenman van de proost van Sint-Donaas, een ander stuk grond, maar braakliggend, gelegen nabij de hoek van de Koksstraat en de Langestraat, waarvoor hij geen cijns te betalen had ⁵⁸. De gevangenis had dus omstreeks 1447 nog niet de definitieve plaats, die zij later zou hebben, namelijk in de Langestraat, schuin tegenover het gijzelhuis of toenmalig stadhuis, nabij de Schipstraat. De titelvoerende amman huurde dus een of andere stenen woning, die hij als gevangenis ter beschikking van zijn plaatsvervanger stelde. Dit was misschien reeds zo onder Colard van den Clyte en diens opvolger Jan I, alhoewel laatstgenoemde in 1404, volgens het register van 's gravenlandschuld van dat jaar, te Nieuwpoort twee stukken grond, respectievelijk 42 en 51 roeden groot, bezat ⁵⁹.

Jan II van Komen, die het tot raadsheer en kamerheer van Filips de Goede gebracht had, werd in 1459 tot kapitein-baljuw van Nieuwpoort aangesteld. Baljuw zou hij blijven, althans titeldragend, vermits hij zich liet vervangen, tot 1469 en, op dezelfde wijze, kapitein tot aan zijn dood in 1475 ⁶⁰. Hij werd opgevolgd door zijn dochter Johanna, die twee jaar voordien, door de dood van haar echtgenoot, Jan van Halewijn, reeds weduwe geworden was. Ze was toen pas 33 jaar oud. Als vrouwe van Komen en in het genot van het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort zou ze

(56) L'abbé L.-J. Messiaen, *a.w.*, blz. 210-259 (Jan I) en blz. 260-283 (Jan II). Jan I van Komen was gehuwd met Johanna, tweede dochter van Jan van Gistel. Johanna van Gistel stierf reeds in 1431. Jan II van Komen was haar oudste zoon.

(57) „Ou parc commençant a une ruelette qui va de la rue Sinte Marie a le maertstraete: ... les... templiers de Neufport pour Jehan seigneur de Commines pour la maison des prisons de la dite ville de Neufport contenant douze verges de terre, 12 d. par. par an. Montent les cinq ans devant (1441-1445) 5 s.". Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer nr 47.581, f° 26 r°. Rekening van „Jacques Boudinssone le Josne, receveur des terre et rentes du s gravelandscult de Neufport et de Lombardie..., de cinq ans et quarante jours entiers fenist au jour Saint Jehan Baptiste 1 an mil quatre cens quarante cinq...". De grafelijke cijns op de bodem te Nieuwpoort bedroeg 1 penning per roede.

(58) „Ou parc commençant entre la Cocstrate et le Langhestrate du coste d oost de ladite Cocstrate: ... Jehan seigneur de Commines pour une place vuyde seant empres les... Lombards contenant quinze verges ou environ. C est ung fief tenu de monseigneur le prevost de Saint Donas de Bruges. Et pour ce ne paye point le landscult comme l en dit. Et pour ce, neant". Ibidem, f° 44 v°. Zelfde teksten in de registers van 's gravenlandsschuld van 1447 en 1448. Ibidem, nrs 45.975 en 50.242.

(59) „Dit es den hoec der weduwe Roelant Vardebouds... Jan van Comen 5 s. 3 d., ... Jan van Comen, 42 d. 1 ob.". Ibidem, nr 45.975, rekening van 's gravenlandschuld van 1404, folios 11 v° en 15 r°.

(60) Dit blijkt uit de baljuws- en stadsrekeningen.

tot aan haar eigen dood in 1512 haar waardigheid blijven uitoefenen⁶¹.

Na 1450 blijken de Nieuwpoortse baljuws meer en meer te zijn ingegaan op het verzoek van de amman om voor het onderhoud in de gevangenis van bepaalde gearresteerden of misdadigers vergoed te worden, wat geleidelijk tot misbruik aanleiding gaf. In 1451⁶² en 1472⁶³ zien we de Nieuwpoortse baljuw aan de aangestelde amman terugbetalingen doen respectievelijk voor het onderhoud van een aangehouden moordenaar uit het Brugse Vrije en voor de gevangenzetting van twee Engelse zeerovers, die alle drie na zekere tijd in vrijheid gesteld werden. Dit gebeurde ook nog in 1482 en 1483 voor soortgelijke gevallen⁶⁴. Telkenmale bracht de baljuw dan deze uitgaven in rekening. In 1498 evenwel werd er van hogerhand, d.i. door de leden van de Rekenkamer, tegen het te lang gevangen houden van bepaalde gearresteerden door de amman verzet aangetekend, omdat dit te hoge uitgaven voor onderhoud meebracht en dus op een misbruik neerkwam. Aangezien het ammanschap een leen was, werd de vraag gesteld „a quelle charge ledit fief a este donne”⁶⁵. Nadien horen we ge-

(61) L'abbé L.-J. Messiaen, *a.w.*, blz. 284-303. Jan II van Komen was gehuwd met Jeanne d'Estouteville, die een jaar na haar echtgenoot, in 1476, stierf. Haar dochter Jeanne of Johanna van Komen moet omstreeks 1440 geboren zijn.

(62) Gevangenzetting door de Nieuwpoortse baljuw van „Luuxkin fs Joris Schorens franchoste” gedurende drie maanden, wegens moord. Na protest van de baljuw van Brugge en van de vertegenwoordigers van het Brugse Vrije, zag de baljuw van Nieuwpoort zich verplicht de gevangene uit de Nieuwpoortse gevangenis te doen ontslaan „franchement et quittement de tous despens” en dit met de goedkeuring van de rekenkamer van Rijsel. Hij kon dan ook niet anders dan de amman-cipier voor zijn onkosten te vergoeden: „Il contentast ledit cepier le mains que porroit pour quoy... ait delivre ledit Luuxkin et compose et paye a Jehan Doverbrock cepier dudit lieu, pour ses despens la somme de six livres par...”. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 14.285, rekening van Pieter Ghys, baljuw van Nieuwpoort, over de ambtsperiode 12 mei - 20 sept. 1451, rubriek van de uitgaven.

(63) „A l amman et cheppier de la dite ville de Neufport pour la despense de prison de deux Angloix, qui environ le mois de mars (14)71 furent pris en ung bateau, que lesdits compagnons avoient prins a l ayde de leurs complices et lequel par fortune de mer le nuit de noel precedent fu pery et invade devant ladite ville de Neufport. Icy par lettre de taux de mesdits seigneurs des comptes cy rendu la somme de 24 lb. par.” Ibidem, nr 14.285, rekening van Boudewijn Masins, in de naam van wijlen Clais Beurze, pachter van het baljuwschap te Nieuwpoort, over de periode pasen 1469 - pasen 1472, rubriek van de uitgaven.

(64) „Betaelt Clais de Zouter, cepier ende vangheneshouder ter Nieupoort, van steencosten ende bewaernesse te nemen van... Willem Deys (wegens „presumptie van eenen dootslaghe... te Heinkinswerve by der Sluus”) van 44 daghen, daerof hij, ballu, niet eerder cortinghe van justicie ghecrighen en conste mids der absencie van eeneghe van der wet... te 3 s. 6 d. s daeghs, comt 17 lb. 14 s.”.

„Clais de Zouter, cepier, van steencosten, bewaernesse ende andere theercosten van 24 daghen, eer hij verwijsst was, te 3 s. 6 d. s daechs, comt 3 lb. 4 s.”. Ibidem, rekening van Jan Robault, baljuw van Nieuwpoort, over de periode 24 juli 1482 - 24 juli 1483, rubriek van de uitgaven. Zie ook de volgende rekening van dezelfde baljuw met soortgelijke uitbetaling aan dezelfde amman-cipier. Deze rekening loopt over de periode 24 juli 1483 - 11 jan. 1484.

(65) „A luy (de baljuw), qui ou temps de ce compte a prins audit Neufport deux jesnes garchons condempnez par ceulx de la ville de Furnes a faire certains pelerinage, l un nomme Pierre le Pape et l autre Hannekin Bernard, lesquelz firent certaines rudesses audit Neufport le meme jour de leurdit condempnacion... pour leur despens de prison de 35 jours a 3 s. 4 d. par chacun jour, font 11 lb.

durende geruime tijd niet meer van zulke terugbetalingen aan de Nieuwpoortse amman, vermits die geacht werd, wegens zijn feodale verplichtingen, voor het onderhoud van alle gearresteerden in de stedelijke gevangenis te moeten instaan.

Het spreekt vanzelf, dat de ammans, waarvan de namen in de baljuwsrekeningen en andere stukken vermeld worden, ofwel luitenanten ofwel pachters waren, aldus Jehan Doverbrock in 1451 en Clais de Zouter in 1482-1483 ⁶⁶. Uit de Nieuwpoortse aktenboeken uit die jaren vernemen we nog de aanstelling tot „amman, scout ende cypier” van Joos de Chever in 1505 en Adriaen de Bavelare in 1506. Beiden kregen tevens toelating „poorters neeringhe” te doen. De definitieve aanstelling gebeurde inderdaad vóór burgemeesters en schepenen en in tegenwoordigheid van de ontvanger van de vrouwe van Komen en Halewijn en bestond uit de eedaflegging door de nieuwe plaatsvervangende amman ⁶⁷. Voor het overige zien we deze functionaris of pachter in de naam van zijn meesteres voor het onderhoud van het gevangenisgebouw instaan, alhoewel haar ontvanger niet steeds haastig was om de gedane onkosten voor reparatie en zo meer aan degenen, die het werk verricht hadden, te betalen ⁶⁸.

13 s. 4 d.”. Benevens nog enkele andere uitgaven daarvoor.

In de rand schreven de leden van de Rekenkamer achteraf volgende opmerking: „A certiffier et pour ce que aussi qu'il semble que il n'estoit besoing de garder si longtemps ces prisonniers et si ne se tiennent es anciens comptes precedents telz despenz ordinairement passez au prouffit de ce chepier, qui est ung fief heritable, parquoy seroit besoing de veoir le tiltre dudit chepier pour savoir a quelle charge ledit fief a este donne. Et soit veu ledit tiltre et neantmoins le bailli aura icy pour toutes ces parties ensemble la somme de 12 lib. par.”. Ibidem, rekening van de baljuw Jan vander Porte over het jaar 12 sept. 1498 - 12 sept. 1499, rubriek van de uitgaven.

(66) Zie de noten 62 en 64.

(67) „Ten zelven daghe (14 aug. 1505) zo was ter nernster bede ende beghaerte van hoghe moeghende, edele ende waerde vrouwe, mine vrouwe van Halewyn ende van Comen, bij der wet gheconsenteert Joos de Chever te bedienen t'officie van der ammanscepe ende suppierscepe van der vanghenesse binnen der stede van der Nieuwpoort ende aldaer zijn ambt ende neringhe van backene te doen, zonder prejudicie van der kueren ende statuten der zelven stede en altyds ten wederroupene van der voorseide wet”.

„Den 12en dach van decembre anno 1500 zesse so was Adriaen de Bavelare ontfanghen amman, scout ende cypier van der stede vander Nyeuppoort metter toebehoorten ende dede zinen behoorlicken eedt in handen van der wet ter presencie van den ontfanger van mijn vrouwe van Halewyn. Ende was den zelven Adriaen by der wet gheconsenteert ten versoucke ende neerstegher bede van myn voornaemde vrouwe van Haelewyn, dat de zelve Adriaen zyn ambt doen zal moghen zonder prejudicie van der stede rechten ende altyts ten wederroupene van der wet. Geact ter camere present t'college van scepenen”. Nieuwpoort, Oud Archief, nr 72, Bouc van acte, folio's 127 r° en 146 v°.

(68) „Ten zelven daghe (4 juni 1506) zo was gheordonneert by der wet ende ghewezen dat Joos de Chevere backer zo vele doene an den ontfangher van mine vrouwe van Halewyn, dat hy betalen ende vernoughen Ghelein Bavelare, temmerman, van de somme van 14 lb. par. binnen 14 daghen eerstcommende of dat hy Joos de Chevere den voors. Ghelein zelve betalen ende vernoughe van den zelven somme van 14 lb. par., altyds behoudens juste rekeninghe...”. Ibidem, f° 137 r° — Zie ook f° 149 v°, acte van 8 april 1507.

3. - HET NIEUWPOORTS AMMANSCHAP ONDER DE HEREN VAN HALEWIJN EN CROY (1512-1601)

In 1512, bij het overlijden van zijn moeder, Johanna van Komen, trad Joris van Halewijn en daardoor ook zijn geslacht in het bezit van het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort⁶⁹. Twee jaar later verkreeg hij van de burgemeesters en schepenen aldaar voor de door hem aangestelde amman-plaatsvervanger de toelating om, tegen het plaatselijk gewoonterecht in en zolang de wet het beliefdde, aan „portelicke neeringhe” te mogen doen, mits de betaling van het „portelicke recht”. In verband daarmee verleende hij op 12 november 1514 aan genoemde magistraten een in het Nederlands gestelde „lettre van non-prejuditie”, waarin deze voorwaarden geakteerd werden. In dat stuk noemt hij zichzelf „erveghlegghen aman van der stede van Nieuport”, wat nog duidelijk in overeenstemming met de traditie van het ammanschap was. Overigens is deze akte de oudste, die, uitgaande van een titelvoerende Nieuwpoortse amman, bewaard gebleven is⁷⁰. Op 2 december van het zelfde jaar deed de door Joris van Halewijn aangestelde plaatsvervanger, namelijk Pieter Monteclyn, voor de Nieuwpoortse schepenen de gebruikelijk eedaflegging van „sipier... ende amman”⁷¹.

Joris van Halewijn, die een gekend humanist was, blijkt zijn ammanswaardigheid te hebben willen verheffen en de eerste te zijn geweest om zich „burggrave ende amman van Nieuport” te noemen. Dit komt treffend tot uiting in 1527 in de akte, waardoor hij op 20 augustus van dat jaar Jan Melebrecht tot „schouteet ende cepier” van zijn „ammanie” aanstelde en tegelijk diens bevoegdheden, rechten en plichten formuleerde⁷². In de jaren 1531 tot 1533 zien we deze amman-plaatsvervanger ook als luitenant van de pachter van het baljuwschap te Nieuwpoort optreden⁷³, wat tot misbruiken aanleiding gaf. Opnieuw bracht de baljuw uitgaven voor het onderhoud van gevangenen in de stedelijke gevangenis, beheerd door de amman⁷⁴, in rekening, waarbij laatstgenoemde, op een bepaald ogenblik, in

(69) L'abbé L.J. Messiaen, *a.w.*, dl I, blz. 304-316. — L'abbé A.-M. Coulon, *Histoire de Halluin*, Kortrijk, 1904, blz. 147-150.

(70) Zie de tekst in bijlage, nr 2.

(71) „Den 2en in december 1514 dede Pieter Monteclyn zyn eedt sipier te weesene ende amman binder stede van der Nieuport uuter name van myn heere Jooris van Halewyn met alde datter aencleeft, belovende te doene al dat een goet sipier sculdich es te doene...”. Nieuwpoort, Oud Archief, nr 72, Bouc van Acte, f° 245 r°.

(72) Zie de tekst in bijlage nr 3.

(73) De rekeningen van Anthoine de la Salle, baljuw van Nieuwpoort, over de periodes maart 1529 - maart 1531, maart 1531 - maart 1532 en maart 1532 - maart 1533, werden door Jan Melebrecht (Milibrac, Milbrecq), „lieutenant de le baillie et escoutete dudit Nieuport” ingediend en in zijn tegenwoordigheid verhoord. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer nr 14.286.

(74) „Audit bailli qu'il a paye au cipier de la cite ville de Neufport pour les despens de 15 jours dudit Adriaen (de Paeu) au pris de 3 s. 6 d. parisis par jour la somme de 52 s. 6 d. par.”. Uitgave van de baljuw met in de rand een nota van de Rekenkamer van Rijsel: „Par quittance, mais pour ce que cest despense ne doit tourner a la charge de l'empereur mais de l'aman, qui doit livrer prison sans les despens de icellui seigneur, et aussi pour ce que se trouve royees es comptes precedens”. Ibidem, rekening van A. de la Salle over het jaar 16 maart 1528 - 20 maart 1529, f° v°. Zie ook de volgende rekeningen.

1531, weigerde een terdoodveroordeelde aan de beul over te leverén, vooraleer voor de gevangenisonkosten vergoed te zijn geworden. Na onderzoek van de rekeningen van de baljuw, waaruit inderdaad bleek, dat dergelijke betaling telkens geweigerd of terug ongedaan geworden was⁷⁵, werd aan Joris van Halewijn, „escouteete heritier”, en zijn „commis”, Jan Melebrecht, verbod opgelegd zich nog tegen zulke uitleveringen te verzetten, alsmede voor „droit de chepaige et garde des prisonniers criminels” iets anders te mogen eisen, dan het wettig aandeel van twee schellingen in de boeten van drie pond. Deze kwestie gaf tegelijk ook aanleiding tot een onderzoek van de titels, die door de heer van Halewijn voorgelegd geworden waren⁷⁶. Het moet wel zijn, dat de Rekenkamer van Rijsel, die zich met gans deze kwestie bezighield, in geen geval aan de erfelijke amman van Nieuwpoort wou toegeven, aangezien de volgende jaren diens plaatsvervanger, toenmaals Pieter Janssone, geen terugbetaling voor gedane onkosten kon verkrijgen. In de desbetreffende baljuwsrekeningen vinden we inderdaad telkenmale de posten nopens dergelijke vergoedingen doorgehaald met in de rand de nota „royez comme non estans a la charge de l'Empereur, mais de l'ammann le quel, a cause de son fief de ladite ammanye, doit livrer prison sans les despens dicelle seigneur l'Empereur”⁷⁷.

(75) In de rekening van A. de la Salle over de periode maart 1529 - maart 1531, ingediend door de amman Jan Melebrecht, komt onder de uitgaven een hele reeks posten voor in verband met het verhoor, de foltering en de terechtstelling met het zwaard van een ketter of protestant genaamd Pierre de Saint. Daaronder vinden we ook uitgaven voor het verblijf in de gevangenis: „Audit bally qu'il a paye au dessus-dit cipier pour les despens de prison dudit Pierre de 24 jours, a 3 s. 6 d. par. par jour, 4 lb. 4 s.”. Laatste som staat er evenwel geschrapt met in de rand de opmerking van de Rekenkamer van Rijsel „fait comme dessus, royee comme illecq” met verwijzing naar een vorige soortgelijke uitgave, die eveneens niet aanvaard geworden was. Deze betrof de onkosten van het verblijf in de gevangenis van een vrouw gedurende 8 dagen, ten bedrage van 28 s. Deze nietigverklaringen gebeurden in 1431 bij de auditie van de rekening in tegenwoordigheid van de dienstdoende amman, Jan Melebrecht, die, zoals gezegd toen als luitenant van de baljuw fungeerde. Ibidem, Rekenkamer nr 14.286.

(76) Zie de tekst van de uitspraak van de Rekenkamer van Rijsel in bijlage nr 4. Het desbetreffend perkament is evenwel gehalveerd, zodat ook de tekst zelf niet meer volledig is. Het is gedateerd 18 juli 1531.

(77) „Ledit bailly a paye au cipier de ladite ville de Neufport pour et a cause de certaines despenses d'ung an finissant le 22me jour de mars 1534 (o.s., 1535, n.s.), qui montent a la somme de 25 lb 14 s. 1 d.”. Laatste som werd geschrapt met in de rand de opmerking van de Rekenkamer van Rijsel „Par quittance pour 25 lb. 14 s. 1 d. Mais pour ce que par les comptes precedens samblables despens se treuvent royez comme non estans a la charge de l'empereur, mais de l'ammann, le quel a cause de son fief de la dite ammanye doit livrer prison sans le despens d'icelles seigneur l'empereur. Parquoy roye a ceste cause”.

In de rekening staat nog een tweede soortgelijke uitbetaling aan de amman: „En outre lesdits 25 lb. 14 s. 1 d., ledit bally a paye audit cipier de certains aultres despens ou temps dudit an qui montent par acquit a la somme de 11 lb. 19 s. par.” In de rand staat bij deze uitgave de opmerking van de Rekenkamer „par acte veriffie du griffier de l'eschevinaige de Noefport contenant que le bailly avoit par les burgmaistres et eschevins dudit lieu este condempne envers Pietre Janssone chepier es 11 lb. 19 s. Neantmoins que pour les causes contenus en l'apostille du prochain precedent article l'empereur n'est tenu paier droit de chepaige, mais y est tenu l'ammann, comme dit est dessus ... Neantmoins en regard a son enchiennete si ledit chepier ou autre se jugeis le faire executer (la sentence) — on ordonne audit bailly soy en

Joris van Halewijn, die in 1536 stierf, werd door zijn zoon Jan III opgevolgd. Deze was gehuwd met Jossine de Lannoy, die bij zijn dood in 1544 de voogdij over hun dochter Johanna-Hendrika toegewezen kreeg⁷⁸. Aangezien Jan III van Halewijn, naar het voorbeeld van zijn vader, de titel „vicomte de Nieupoort” droeg, vinden we die titulatuur ook terug in de commissiebrieven, die door Jossine de Lannoy aan de plaatsvervangende ammans uitgereikt geworden waren. Twee zulke aanstellingsbrieven bleven in kopie bewaard, namelijk de benoeming in 1546 van Christoffel Conijn en die in 1555 van Nicasius Willecomme⁷⁹. Tussen deze beiden vinden we nog als dienstdoende amman Charles de La Burchière vermeld⁸⁰. Belangrijk is wel, dat in de commissiebrief uitgereikt aan Nicasius Willecome, voor het eerst sprake is van de gronden, die als leen tot het erfelijk ammanschap behoorden en waarvan de plaatsvervangende amman het genot kreeg, zoals trouwens ook van de overige „proffytz, prerogatives et emolumens”, zonder dat die gespecificeerd worden⁸¹. Feitelijk vulde deze aanstellingsbrief, evenals die uitgereikt aan Cristoffel Conijn, de formulering van de ammansfunctie, die we in de akte van Joris Halewijn van 1527 aantreffen, verder aan. Het ligt voor de hand, dat men op die manier tot een soort wettelijke institutie van dit feodaal ambt wou geraken. Waar het leen van de erfelijke amman gelegen was, vermeldt de tekst van 1555 evenwel niet.

De betwistingen betreffende de bekostiging van het verblijf in de Nieuwpoortse gevangenis van misdadigers waren ondertussen, in 1555, vóór de aanstelling van Nicasius Willecome, opnieuw ter sprake gekomen. Dit blijkt uit een verzoek door de burgemeesters en schepenen aan de rekenkamer van Rijsel gericht ten einde te bekomen, dat de baljuw voor deze onkosten zou instaan en dat de amman tot de nodige reparatie van het gebouw zelf zou overgaan. Het antwoord van de leden van de Rekenkamer kwam neer op de bevestiging van het reeds vroeger ingenomen standpunt, namelijk dat de vrouwe van Halewijn, wegens haar feodale verplichtingen in verband met het erfelijk ammanschap, verplicht was, zonder enige ver-

porter pour appellant et en le signifiant de bon heure ausdits des comptes. Ils adviseront par le procureur general de Flandres et pour garder le droit de l'empereur”. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer nr 14.286, rekening van Anthoine de la Salle, baljuw van Nieuwpoort over de periode maart 1534 - maart 1535.

(78) L'abbé L.-J. Messiaen, *a.w.*, dl. I, blz. 317-322 — L'abbé A.-M. Coulon, *a.w.*, blz. 150-152. Op het graf van Jan III en zijn vrouw Jossine te Komen staat te lezen: „Cy gist noble et puissant seigneur messire Jan de Halewyn, seigneur du dit lieu et de Comines, vicomte de Nieupoort”. Jossine de Lannoy stierf in 1561.

(79) Zie de tekst van beide commissiebrieven hieronder in bijlage, nrs 5 en 6: acten van 25 december 1546 en 1555.

(80) „Scavoir faisons que veu le depart de Charles de La Burchiere, notre escoutete amman et cypier de la ville de Nieupoort, de son dit office et estat, qu'il a jusques a present deservy par notre commission...”. Commissiebrief uitgereikt in 1555 aan Nic. Willecomme als opvolger van Ch. de La Burchiere. Zie bijlage nr 6. Zie ook betreffende laatstgenoemde L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes de Nieupoort*, *a.w.*, blz. 334, uittreksels uit het Nieuwpoorts „Camerboek”, lopend over de periode okt. 1554 - april 1557 (Nieuwpoort, Oud Archief, nr 4.203, f° 30, nr 2).

(81) „Luy avons donne et donnons tout le pooir que a ung escoutete amman et cypier de ladite ville de Nieupoort appartient avecq autorite de poursuyvre les profytz, prerogatives et emolumens, que a son dit office et estat appartient, soient terres et aultres droictz quelsconques...”. Commissiebrief van 1555. Zie bijlage nr 6.

goeding, tenzij dan die door de gewone gedetineerden betaald, de misdadigers van gemeen recht in haar gevangenis te onderhouden. De schepenen van Nieuwpoort werden dan ook aangemaand bij de genoemde vrouwe aan te dringen opdat ze het gevangenisgebouw zou laten repareren, waardoor het kon gebruikt worden „en la maniere de toute ancienne accoustumee”. Indien dit niet mocht gebeuren, dan kon de baljuw een aanklacht indienen, waardoor van hogerhand zou worden ingegrepen teneinde in de normale gang van het rechtswezen in de stad te voorzien⁸². Dat de Nieuwpoortse gevangenis op dat ogenblik reeds gelegen was in de Langestraat, aan de zuidzijde, tussen de Schipstraat en de Marktstraat, waar we haar naderhand aantreffen, is zo goed als zeker, maar wie ze op die plaats heeft laten oprichten, weten we niet.

Johanna-Hendrika van Halewijn en Komen was pas vijftien jaar oud, toen ze in 1558 met Filips van Croy, hertog van Aarschot, in het huwelijk trad en daardoor haar rechten ook te Nieuwpoort kon uitoefenen⁸³. Toch was het haar echtgenoot, die, op 25 februari 1561, de commissiebrief uitvaardigde, waardoor Jacques van Houcke tot waarnemend „escoutete, aman et scepier” te Nieuwpoort aangesteld werd. In dit stuk wordt Johanna Hendrika „dame heritiere... de la visconte de Nieuport” genoemd en worden nogmaals de rechten en prerogatieven van dit ammanschap geformuleerd, in bewoordingen, die met de reeds aangehaalde aanstellingsbrieven overeenstemmen, maar zonder vermelding van het bezit aan leengrond⁸⁴. In een register van leengoederen van de proosdij van Sint-Donaas wordt nochtans onder het jaar 1573, melding gemaakt van „joncvrouwe Jane filia mer Jans van Halewin, heere van Comene”, als zijnde in het genot van „t amanscip van der stede van Nieuport metten vriheiden van de vanghenesse”, waarbij in ander geschrift bijgevoegd staat „metgaders twee ghemeten dair an cleivende, ligghende binnen der prochie van Oostdinkerke”. Deze tekst vermeldt dus voor het eerst de ligging te Oostduinkerke en de oppervlakte van het leen van de titeldragende amman van Nieuwpoort, hetgeen heel waarschijnlijk op historische gronden steunde, zoals we reeds uit de tekst van 1375 konden afleiden. De juiste ligging van het leen zelf vernemen we evenwel niet en dit heel waarschijnlijk omdat het betrokken perceel aan de grens van de stad Nieuwpoort, waar de proosdij overigens nog andere lenen liggen had, o.a. een ten zuiden van het kerkhof van de O.-L.-Vrouwkerk, niet meer terug te vinden was, dit als gevolg van de ommuring⁸⁵.

(82) „mais trouvons que la dame de Halewijn est a cause de son fief d ammanie tenu (d entretenir) lesdits prisons et y faire garder lesdits criminels de sa Majeste sans aucun droict ou salaire, profitant du droict de chypierage sur les prisons dis civilz feallement et aultres y appartenans... Parquoy... nous semble que... debves persister vers ladite dame... affin de faire reparer ladite prison pour en estre use en la maniere de toute ancienne accoustumee...”. L. Gilliodts-Van Severen, *a.w.*, blz. 272-273, nr LXI. Kopie van een stuk van 23 april 1555, uitgaande van de Rekenkamer (Nieuwpoort, Oud Archief, nr 399, Cartularium B, opgesteld ±1650).

(83) L'abbé -L.J. Messiaen, *a.w.*, dl II, blz. 9-114. — L'abbé A.-M. Coulon, *a.w.*, blz. 153-158.

(84) Zie de tekst in bijlage, nr 7.

(85) „Edele ende weerde joncvrouwe Jane filia mer Jan van Halewin heere van Comen etc. houdt in leene ende manscepe van mynre voornoemde heere de proost t

Johanna-Hendrika van Halewijn stierf in 1581 toen ze pas 37 jaar oud was. Met haar stierf de oudere tak van haar geslacht uit. Het erfelijk ammanschap kwam nu aan haar zoon Karel, samen met al de andere bezittingen van de vroegere geslachten Halewijn en Komen. Bovendien erfde Karel ook het bezit van zijn vader Filips van Croy, die in 1595 overleed na het tot ridder van de Orde van het Gulden Vlies, grootbaljuw van Henegouwen en „grande” van Spanje gebracht te hebben. Karel bekleedde dezelfde waardigheden en was de vierde hertog van Aarschot. Hij noemde zich „vicomte de Nieuport”⁸⁶ tot op het ogenblik, dat het Nieuwpoorts ammanschap door hem op 4 december 1601 aan Jan de Preud’homme, baron van Poeke, of diens weduwe, door verkoop overgedragen werd.

Aldus waren in de 15de en 16de eeuw achtereenvolgens de geslachten van Komen ($\pm$ 1400-1512), van Halewijn (1512-1581) en van Croy (1581-1601) in het bezit van het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort geweest. Gedurende deze twee eeuwen had zich in de waardigheid van de titelvoerende amman, die in de grond toch maar een kleine leenman was, een evolutie voorgedaan, die tot invoering van de op dubieuze historische en juridische gronden steunende titulatuur van burggraaf of „vicomte” geleid had. Wat de uitoefening van de functie zelf betrof, was het steeds de dienstdoende amman, die de eigenlijke bevoegdheden ervan uitoefende en daarin was sedert de 13de eeuw geen verandering meer gekomen.

4. - HET NIEUWPOORTS AMMANSCHAP IN DE 17de EN 18de EEUW

Omzeggens gedurende gans de 17de en 18de eeuw bleef het geslacht de Preud’homme d’Hailly, dat talrijke lenen had, in het bezit van het erfelijk ammanschap of de „burggravie” van Nieuwpoort. Eigenlijk was het — indien we bepaalde genealogen en biografen mogen geloven — Antoinette Grenet, weduwe van de in 1597 gestorven baron van Poeke, Jan de Preud’homme d’Hailly, die in 1599⁸⁷ of 1601, deze feodale waardigheid

amanscip van der stede van Nieuwpoort metten vrieden van de vanghenesse van de voornomde steide (bijgevoegd: metgaders twee ghemeten dair an cleivende ligghende binnen der prochie van Oostduinkerke ende es al een manscip staende ter trauwe ende waerheide ende tennen vullen cope)”. Brugge, Rijksarchief, Proosdij nr 1631 (Oud nr 509), register met de opsomming van lenen en leenverheffingen uit de periode 1573-1600, f° 101 v°. Zie ook f° 98 r°

(86) L’abbé L.-J. Messiaen, *a.w.*, dl II, blz. 115-169. — L’abbé A.-M. Coulon, *a.w.*, blz. 155-158. — Bibliographie nationale (publiée par l’Académie de Belgique), dl IV, kol. 544-552, artikel Croy (Charles de). — Karel van Croy was de eerste om de titel van baron van Komen en van Halewijn te dragen.

(87) R. de Beaucourt de Noortvelde, Nieuport — Documents historiques, dl II (enig verschenen deel), Oostende, 1904, blz. 251-255: „généalogie des vicomtes de Nieuport” (geslacht de Preud’homme d’Hailly). De auteur schrijft: „Elle (Antoinette Grenet) acquit le 31 décembre 1599 la vicomté de Nieuport, mourut le 8 mars 1619 et fut enterrée à Saint-Jacques à Ypres” (blz. 254).

F.-V. Goethals, *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique*, Brussel, 1849-1852, 4 delen. Zie dl IV, blz. 132-136, art. de Preud’homme.

L. Gilliodts-Van Severen, *Coutumes du Bourg de Bruges* (in *Coutumes des Pays et Comté de Flandre*), dl I, Brussel, 1883, blz. 320.

van Karel van Croy gekocht zou hebben. Op dat ogenblik evenwel blijkt haar zoon, Jan-Baptist, reeds in het genot van al de goederen en lenen van zijn overleden vader te zijn geweest. Of hij vanaf die tijd ook als titelvoerende burggraaf-aman van Nieuwpoort optrad, weten we niet. Zeker is het dat zijn moeder in 1619 stierf en dat hij in 1643 nog in het genot van genoemde „burggravie” was, vermits hij op 26 april van dat jaar bij zijn leenheer, Nikolaas Haudion, proost van Sint-Donaas en tevens bisschop van Brugge, een „rapport ende denombrement” betreffende zijn leen indiende⁸⁸. Hijzelf zou zeer lang geleefd hebben en pas in 1647 in de ouderdom van 92 jaar overleden zijn.

Jan-Baptist de Preud'homme d'Hailly schijnt, na de indiening van zijn denombrement, de „burggravie” van Nieuwpoort aan zijn zoon Jan-Frans overgedragen te hebben. Deze sneuvelde evenwel op 19 mei 1643 in de slag bij Rocroi tegen de Fransen⁸⁹. Als burggraaf-aman werd hij opgevolgd door zijn broer Marcus-Antonius, die op zijn beurt, op 18 april 1644, bij zijn leenheer, de reeds genoemde proost-bisschop Nikolaas de Haudion, een „rapport ende denombrement”, bijna woordelijk gekopieerd op dit van het jaar voordien, indiende⁹⁰. In beide stukken is er sprake van „de burggravie der stede van Nieupoort consisterende in sekere huysinghen ende edificien van vangenisse” met de erbij horende ammansfunctie en ook „van oude tijden sijn(de) gaende twee ghemeten leen ligghende in de prochie van Oostdunkercke”, maar evenwel alsdan „niet recouvrereljk”⁹¹.

Marcus-Antonius de Preud'homme d'Hailly overleed in 1699. Hij werd te Nieuwpoort als burggraaf-aman door zijn zoon Karel-Frans opgevolgd. Deze diende zijn „rapport ende denombrement” op 23 december 1699 in⁹², nadat hij reeds op 19 december het leenverheffingsgeld betaald had⁹³. Hij overleed op 21 oktober 1721. Zijn broer Marc-Antonius-Albert, die hem opvolgde, stierf evenwel reeds op 11 september 1722. Hij werd

(88) „welck voorts leen my verstorven ende opgekomen is by den overleden van mereheere Jan de Predome, baenderheere van Poucques, mynen vaeder..., die t selve te vooren van syn houders ende dat verkregen hadden by coope van hooge ende mooghende heere mereheere Charels de Crouy, hertoge van Crou ende van Harschodt, conforme de letteren van erfvenisse hier af gepasseert voor bailliu ende mannen van desen hove op den vierden decembre 1600 een...” Kopie van een „rapport en denombrement”, betreffende de burggravie van Nieuwpoort, opgesteld door Jan de Preud'homme op 26 april 1643. Zie de tekst in bijlage, nr 8.

(89) Zie voor biografische bijzonderheden R. de Beaucourt de Noortvelde, *a.w.*, blz. 251 en F.-V. Goethals, *a.w.*, dl IV, blz. 132-133.

(90) „t selve leen den voornoemden m'her Anthoine gesuccedeert ende vervallen by der doot van m'her Jan Frans de Predhomme, baenderheere van Poucques etc.” Kopie van het „rapport en denombrement”, betreffende de burggravie van Nieuwpoort, ingediend door Marcus-Antonius de Preud'homme en gedateerd 18 april 1644. Nieuwpoort, Oud Archief, nr 298.

(91) Zie bijlage nr 8.

(92) „welck leen den vermelden heere baron is competerende ende op hem gesuccedeert door het overlijden van m'her Marcq Antoine de Preudhomme, synnen heer vaeder, burggrave van Nieupoort...” Kopie van het „rapport en denombrement” door Karel-Frans op 23 december 1699 „overgegeven”. Nieuwpoort, Oud Archief, nr 298.

(93) „Het 26ste leen (in het distrit van Veuren) consisteert in de burchgravie van Nieupoort met sekere huysinghen ende edificien van de vanghenisse van der

op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon Charles-Florent-Idesbaldus, die, als minderjarige, onder de voogdij van zijn moeder, de douairière Antoinette-Alexandrine d'Ongnies, kwam te staan ⁹⁴. Deze diende dan ook op 17 februari 1723, in de naam van haar zoon, bij de proost-bisschop van Brugge, Hendrik-Jozef van Susteren, een rapport betreffende de „burggravie” van Nieuwpoort in. In dit stuk, zoals in dat door Karel-Frans de Preud'homme d'Hailly in 1699 ingediend, wordt nogmaals van de „twee ghemeten leen geleghen in de prochie van Oostdunckercke” melding gemaakt, zonder evenwel de ligging ervan aan te duiden ⁹⁵. Charles-Florent-Idesbaldus de Preud'homme d'Hailly trad als meerderjarige in het genot van de burggravie van Nieuwpoort op 1 augustus 1724. Wanneer hij overleden is, is niet bekend. Zeker is het dat hij in 1787 nog in leven was, aangezien zijn naam in het register van de lenen van de proosdij van dat jaar voorkomt, met de vermelding van de leenverheffing in 1724. De twee gemeten leen te Oostduinkerke, behorend bij het ammanschap, staan daarin aangetekend als zijnde niet meer „vyndelyck”, wat we reeds vernamen uit het eerste rapport van Jan-Baptist de Preud'homme d'Hailly ⁹⁶.

De vier rapporten of denombrementen, die ons over de opvolging van de leden van het geslacht de Preud'homme d'Hailly in het erfelijk ammanschap of de „burggravie” te Nieuwpoort inlichten, bleven bewaard in de vorm van afschriften, die in 1776, op verzoek van de toenmalige burgemeester van Nieuwpoort, (Frans Lodewijk) de Brauwer, door de vertegenwoordiger van de proosdij in Veurne-Ambacht gemaakt geworden waren ⁹⁷. Dit was waarschijnlijk een gevolg van de verschillende moeilijkheden, die toen al geruime tijd bestonden en zowel met de dienstdoende amman, als met de gevangenis verband hielden. Daarover bleven in het Nieuwpoorts

selve stede van der Nieupoort, toebehoorende m'her Charles Frans Preudhomme, baron van Poucques etc., par verheffing van den 19 decembre 1699”. Brugge, Rijksarchief, Proosdij, nr 1632, leenboek opgesteld in 1721.

(94) Zie voor de biografische bijzonderheden R. de Beaucourt de Noortvelde, *a.w.*, blz. 252 en F.-V. Goethals, *a.w.*, dl IV, blz. 134.

(95) Nieuwpoort, Oud Archief, nr 298.

(96) „met welck voorseyde leen van oude tyden syn gaende twee gemeten lands in de prochie van Oostdunckerke, die nu niet vyndelyck zyn, gehouden door messire Charles Florens (I)desbalde Preudome d Alhy etc., par verhef van den 1e ougst 1724”. Brugge, Rijksarchief, Proosdij van Sint-Donaas, nr 1633. Lijst van de lenen opgesteld in 1787, f° 7 v°, 26ste leen. Zie bijlage nr 9.

(97) „Mijn heer, hebbe per post ontfanghen ulieden geeerden benefens 3 lb. pars. over de copien authentique raeckende de burghgravie van Nieupoort. Wat aengaet de rapporte, die ulieden mij sijt versoeckende, hebbe d'eere van te seggen, dat naer veele langhdeurige recherchen ten dien eynde gedaen, eijndelinge maer twee en hebe gevonden dannof d'eene van daten 18 april 1644 en t'andere 24 septembre 1666, de eerste door de familie van Preudhome overgebracht. Vermits noch bevonden hebbe, dat dito familie 'tselve leen heeft verkregen ingevolge de erfvenisse alhier gebeurt. Soo bij aldien mijnheere oordeelde die extraicten noodigh te hebben, sal de selve op ulieden versoeck met veele liefde laeten toekommen. Waermede d'eere hebbe van te wesen met alle grootachtinge, Mijnheer, Uw ootmoedighsten en onderdanigsten dienaar, De Man. Veurne den 23e april 1766. (Adres :) Aen Mijnheere de Brauwere burghmeester der stede van ende tot Nieupoorte”. Nieuwpoort, Oud Archief, nr 298. Bundel akten over de gevangenis en de amman (1696-1779).

stadsarchief een reeks stukken bewaard ⁹⁸.

Hetgeen voor de 18de eeuw inzake de gevangenis opvalt, is dat de Nieuwpoortse burgemeesters en schepenen zich meer en meer inlieten met de herstellingen aan het gebouw. De toestand van verwaarlozing, waarin dit huis onder het beheer van Charles-Florent-Idesbaldus de Preud'homme d'Hailly zich bevond, dwong genoemde wethouders inderdaad tot drastisch ingrijpen o.a. in 1730, 1736, 1764 en 1778. De verwickelingen begonnen eigenlijk voorgoed, toen in 1761 de toenmalige dienstdoende amman, Pieter Germonprez zijn post in de steek gelaten had ⁹⁹ en de kwestie van zijn opvolging gesteld werd ¹⁰⁰. Zo kennen we dan ook de namen van een paar van zijn opvolgers, namelijk Pieter Gerardijn, die hem in juni 1761 opvolgde ¹⁰¹ en Pieter de Wachter, die op 2 januari 1762 aangesteld werd ¹⁰² en evenmin lang in dienst bleef ¹⁰³. De moeilijkheden in verband met de herstellingen aan het gebouw van de gevangenis bleven aanslepen ¹⁰⁴. Eerst in 1778 blijkt de burggraaf de zaak ernstig ter hand te heb-

(98) Nieuwpoort, Oud Archief, bundels nrs 26 (a° 1763), 46 (a° 1761-1762), 298 (1696-1779) en 3.102 (1668-1736).

(99) Brief van burgemeester de Brauwer van 1 juni 1761 aan „m'her de Preud'homme d'Hailly, burggrave van Nieuport” met het bericht van „het clandestien verreck van UEd. cipier Pieter Germonprez ende d'onverwachte verlaetinge van UEd. gevangenis”. Ibidem, bundel nr 46.

Als gevolg van deze desertie resolveerden burgemeester en schepenen van Nieuwpoort met de goedkeuring van de baljuw „de vangenisse door de stadsmedt Lodewyck Gys te latene opene doen ende visiteren...”. Ibidem, akte van 1 juni 1761.

(100) De burggraaf liet reeds op 20 juni weten, dat „soo als wanneer, dat er eenen persoon hem sal presenteiren tot het bedienen van het schautschap ende ammanie midtsgaders omme de plaetse van cipier geen difficulteyt maecken en sal van te stellen...”, dit als antwoord op het verzoek van de Nieuwpoortse wethouders op 15 juni tot hem gericht „eenen cipier zonder tydtverlies” aan te stellen. Ibidem. Zie ook aldaar nog een brief van de burggraaf aan deze wethouders van 23 juni 1761.

(101) Aanstellingsbrief van 26 juni 1761. — Pieter Gerardijn bood zich op 13 aug. 1761 bij de Nieuwpoortse schepenen met zijn commissiebrief aan. Van de burggraaf kreeg hij op 13 september toelating zekere reparaties aan de gevangenis te laten uitvoeren. Hij overleed evenwel korte tijd nadien, zoals blijkt uit een brief van de schepenen en burgemeester de Brauwer van 30 okt. 1761. Ibidem, verschillende brieven en andere stukken.

(102) „Is gecompareert in persoeene Pieter De Wachter woonachtich tot Adinkerke, den welcken exhibeerde een bescheedt van den heere burggrave deser stede van daten 2 jan. 1762, waer by hy declareerde de cipirage deser te conficeren aen den gemelden Pieter De Wachter, die in consequentie dies versochte geaenveert te worden tot den gerequireerden eedt...”. Acte van de Nieuwpoortse schepenkamer van 14 jan. 1762. Ibidem. Zie aldaar ook nog een brief van burgemeester de Brauwer nopens deze aanstelling, evenals de aanstellingsbrief zelf uitgaand van de burggraaf.

(103) Pieter De Wachter moet in 1764 wegens het onwettig in vrijheid stellen van een soldaat, die in de gevangenis opgesloten zat, veroordeeld en ontslagen geworden zijn. Dit blijkt uit stukken van 12 okt. en 26 nov. 1764, waarin sprake is van een sententie dienaangaande. Daaruit vernemen we dat genoemde „gewesen cipier” ongeveer 32 jaar oud was. Nieuwpoort, Oud Archief, bundel nr 298.

(104) Op 7 jan. 1729 verzochten de burgemeesters en schepenen de reparaties op stadskosten te laten verrichten. In 1736 kwamen ze nog eens op voor de „noodtsaekelicke refectie” van de gevangenis. Ibidem, bundel nr 3.102.

In 1764 werden door twee timmerlui de staat gemaakt van de „ontbrekende refectien ende restauraties”. Ibidem, bundel nr 298, akte van 31 okt. 1764.

ben genomen¹⁰⁵ en een paar jaar later was eindelijk dat huis „ten volle gerestaureert ende erstelt”¹⁰⁶.

Charles-Florent-Idesbaldus de Preud'homme d'Hailly was wellicht de voorlaatste, zoniet de laatste leenman-amman van Nieuwpoort. Hij kan door zijn oudste zoon, meer bepaald Charles-Florent-Ferdinand in deze hoedanigheid nog opgevolgd geworden zijn¹⁰⁷. Zeker is het dat de Franse bezetting in ons land tijdens de periode 1794-1814 een einde aan de feodale instellingen en dus ook aan de „burggravië” van Nieuwpoort stelde. Toch verschijnt de titel „vicomte de Nieuport” daarna opnieuw in 1825, toen dat jaar, onder de regering van koning Willem I van de Nederlanden, de eerste lijst van de nationale adel opgesteld en gepubliceerd werd. Hij zou aldus verder door leden van het geslacht de Preud'homme d'Hailly gedragen worden, doordat die bij hun familienaam nog de naam „de Nieuport” voegden¹⁰⁸. Aldus bleef misschien een eerbiedwaardige getuigenis van de typische oorsprong van de stad Nieuwpoort tot op heden in een adellijke geslachtsnaam bewaard.

5. - DE BEVOEGDHEDEN VAN HET AMMANSAMBT

Uit onze uiteenzetting blijkt voldoende, dat we in de Nieuwpoortse „justiciarius” van 1163 niemand anders dan de oorspronkelijke amman van de nieuwe stad zien. Alhoewel verschillende argumenten voor onze stelling pleiten, is het misschien wel waar, dat we geen doorslaand bewijs daarvoor hebben kunnen leveren. Dit komt natuurlijk door het gebrek aan gegevens nopens de titeldragende ammans in 12de, 13de en 14de eeuw of door de onduidelijkheid van sommige teksten.

Indien de „justiciarius” van 1163 werkelijk niemand anders dan de oorspronkelijke amman van Nieuwpoort was, dan kennen we zeer goed zijn aanvankelijke bevoegdheden, dank zij de keure van dat jaar. De verschillende strafrechtelijke bepalingen, die in dit handvest voorkomen, werden door professor R.C. Van Caenegem in zijn beide werken over het strafrecht en het strafprocesrecht in Vlaanderen in de middeleeuwen in hun

(105) „Comme il est indispensable de faire les reparations necesaires au prison dans la ville de Nieuport, nous messire Charles, Florent, Idisbalde de Preud'homme d'Hailly, vicomte de Nieuport... autorisons a ce fin le bailli de la dite ville de Nieuport jusqu a la somme cependant de deux cent a deux cens cinquante florins argent courant de Brabant avec approbation in forma promettant de lui faire paier la dite somme. Fait en notre hôtel à Gand le 23 août 1778”. Ibidem. Zie ook aldaar de briefwisseling van de Nieuwpoortse schepenen nopens die zaak vanaf 1776.

(106) „De gevangnisse van Nieuport is door den heere burghgrave ten volle gerestaureerd ende erstelt annis 1779 ende 1780”. Ibidem. Nota op een kافت, die waarschijnlijk oorspronkelijk het dossier betreffende de restauratie van de gevangenis en de briefwisseling daaromtrent bevatte.

(107) R. de Beaucourt de Noortvelde, *a.w.*, blz. 252, noot 1. — Charles Alexandre François Rasse de Gavre, *Eloge du commandeur de Nieuport*, Brussel, 1827 (in Nouv. Mém. de l'Acad. Royale des Sciences et Belles Lettres de Bruxelles, reeks IV, nr 54, blz. I-XII). Charles-Florent-Ferdinand was commandeur in de orde van Malta.

(108) R. de Beaucourt de Noortvelde, *a.w.*, blz. 252-253.

juist perspectief geïnterpreteerd, zodat we daar niet verder dienen op in te gaan ¹⁰⁹. Weliswaar is er nog geen voldoende verklaring gegeven geworden voor de term „*lastinga navium*” in verband met de bevoegdheid van de „*justiciarius*” van 1163 ¹¹⁰. Voor het overige staat het vast, dat, naast zijn competentie inzake de lage justitie, deze ambtenaar ook in civiele zaken bevoegd was en de zorg over de gearresteerden had. Daarom juist is het moeilijk aanvaardbaar te veronderstellen, dat in 1163, naast of onder de „*justiciarius*”, een officier van een nog lagere rang als cipier zou in functie geweest zijn. De „*justiciarius*” zelf was al, gezien zijn competentie op rechterlijk gebied, een ambtenaar van deze categorie. Stellig bezat hij meer bevoegdheden dan de ammans, die vanaf 1219 of daaromtrent in dienst waren, gezien, die blijkbaar een gedeelte van hun competentie, namelijk de strafrechtelijke, aan de baljuw van Veurne of later aan de Nieuwpoortse poortbaljuw hadden moeten afstaan. Bovendien oefende hij persoonlijk zijn functie uit, wat vanaf een bepaald ogenblik in de 13de eeuw niet meer het geval moet geweest zijn. Wel vonden we in een grafelijke rolrekening van 1308 betreffende allerlei „*arrierages*” inzake betaling van feodale schulden, een zekere „*Jacobus preco de Novoportu*”, met een schuld van 12 lb. 18s. te Haringe, vermeld ¹¹¹. Maar aangezien uit deze tekst onvoldoende blijkt of we hier werkelijk met de toenmalige „*preco*” of amman van Nieuwpoort, dan wel met die van Haringe te doen hebben, durven we op deze tekst niet steunen ¹¹².

Over de bevoegdheden van de dienstdoende amman, die in de plaats van zijn meester, de amman-leenman, optrad, zijn we, dank zij het gewoonterecht van Veurne en Nieuwpoort, de rekeningen van de baljuw van Nieuwpoort en andere bescheiden, waaronder de reeds besproken commissie-brieven, voldoende ingelicht. De amman was lid van de „*justicie*” van de gemeente inzake de lagere en civiele rechtspraak en als gevolg daarvan behoorde het tot zijn competentie „van te openen ende te onderhoudene

(109) Zie noot 12.

(110) De Nieuwpoortse poortbaljuw blijkt in de IJzerhaven ook „*bailli de l'eeuwe*” of waterbaljuw te zijn geweest. Althans aldus wordt in 1333 Jacob Reyfin, Kassels baljuw te Nieuwpoort, in een gelijktijdig stuk betiteld. Brussel, Alg. Rijksarchf, Charters van Vlaaderen (*Trésor de Flandre*) nr 866, 2de stuk. Lijst van klachten uitgaande van de gemeente Nieuwpoort.

(111) „*Ce sont les arrierages... ke Thomas Fin jadis recheveres de Flandres rent sus de son final compte de ceaus qui furent rendu sus a le renenghe l'an 1300 et wijt... Item arrierages dou lardier de Furnes... En Ramscapple. Terminis Purificacionis... En Haringhes. Jacobus preco de Novoportu 12 lb. 18 s. En Ramscapple...*”. Brussel, Alg. Rijksarchief, Rekenkamer van Vlaanderen en Brabant, rolrekening nr 2, stroken 11 en 12.

(112) Zie noten 13 en 14. — In het register van „*'s gravenlandschuld*” of heffing van de grafelijke cijns op de bodem te Nieuwpoort van 1314 vinden we in het 26ste park of indeling van eigendommen een genaamde „*Willem van Niewerport*” vermeld met drie aan elkaar palende stukken grond of huizen met een oppervlakte van respectievelijk 15 roeden, 9 roeden en 12 roeden. Genoemd park of kadastrale wijk lag tussen de Markstraat, Recolettenstraat (Sinte Mariestraat) en het Ankerstraatje (Duersstraatkine). Aangezien „*Willem van der Niewerport*” in dit register geen enkele titel draagt, kan niet bewezen worden dat hij met het erfelijk ammanschap iets uitstaan kan gehad hebben.

t recht vander vierschare" in de naam van de vorst en „voor partye" ¹¹³. Hij droeg dus de roede, mocht de schepenen op civielrechtelijk gebied manen ¹¹⁴ en bezat dan ook het recht te „panden, vangene ende arresteren", „oproupinghe" of „afwinninghe van huysen ende erfven" te doen, wat op vier „wettelicke dynghedaeghen" per jaar gebeurde ¹¹⁵ en „executien van acten ende sentencien te moghen doene tot voldoeninghe van partyen" ¹¹⁶. De codificatie van het Nieuwpoorts gewoonterecht van 1616 bevestigde tevens dat dit alles gebeurde niet alleen in de naam van de graaf van Vlaanderen, maar ook in die van de burggraaf van Nieuwpoort ¹¹⁷.

Tot de prerogatieven van de amman behoorde de ontvangst van twee schellingen op de door de vierschaar uitgesproken boeten van drie pond parisis, wat zijn enige salaris was ¹¹⁸. De amman-plaatsvervanger inde dit deel voor zijn meester, zoals hij ook kostgeld ontving van de gearresteerden in de stedelijke gevangenis, die hij mocht bewonen ¹¹⁹. Het tarief voor het verblijf in dat gebouw bedroeg in de 16de eeuw 3 schellingen 6 penningen per man en per dag ¹²⁰. De plichten en rechten van de amman als cipier ten overstaan van diegenen, waarover hij in de gevangenis de zorg had, vinden we gestipuleerd in een reglement van 1700. Daarin lezen we o.a. dat „den voorseyden cipier verobligiert (sal) syn aen de ghevangenen voorseijt drie mael daeghs over te leveren water, broot, booter, caes, houdt (en) coolen" en dat hij niet „verobligiert (sal) syn een persoon te relaxeeren van sijn cipirage" vooraleer voldaan te zijn geworden „soo van montkosten, cipirage als anderssins", wat niet belette, dat hij toch krediet mocht verlenen. De burger, die gedetineerd of gevangen gezet werd, had

(113) „Eerst van ghewysde boeten van drie ponden parisis daer of de amman van den Nieupoort heeft voor zyn recht van te openen ende te onderhoudene t recht van der vierschare van mynen gheduchten heere ende voor partye als leet van justicie ten zelve stede, heeft 2 s. par. van elcker boete, aldus blijfter ende komt mynen gheduchten heere hierof 58 s. par. van ghewysde boeten. Brussel, Alg. Rijksarch., Rekenkamer, nr 14.280, rekening van Jan Robault, poortbaljuw van Nieuwpoort, over de periode 10 jan. - 10 mei 1485. Rubriek van de ontvangsten.

(114) Commissiebrief op 20 aug. 1527 door Joris van Halewijn uitgereikt aan Jan Melebrecht, dienstdoende amman. Zie bijlage nr 3. — „...zeker mandaet omme ammonestere bailliu amman ende scepenen dat zij noch manen noch wijsen zouden upten vorseiden Diederic (Rosijn) als clerc...". Nieuwpoort, Oud Archief, nr 352 of Brussel, Alg. Rijksarchief, nr 36.736, stadsrek. van 1433, rubrieken „van ridene".

(115) Costumen ende Usantien der Stede van Nieupoort, in Gilliodts-Van Severen, *a.w.*, blz. 76. — Zie hierboven noot 1.

(116) Denombrement door ridder Marc-Anthoine, baron van Poeke, op 26 april 1643 ingediend. Zie bijlage nr 8.

(117) „Welcke vierschare ghebannen ende geslackt wort by den Amman uuyter name van den Graeve van Vlaenderen ende van den burchgraeve deser stede". Zie noot 1.

(118) Genietend van zijn „fief et de sa portion des amendes de soixante solz... sans quelque autre salaire...", mocht de amman geen andere gelden van terdoodveroordeelden eisen. Zo staat te lezen in een zeer gehavende brief van de Rekenkamer van Rijsel van 18 juli 1531. Zie bijlage nr 4.

(119) „thus te bewonen, de vanghenesse daerin te houdene, de ghevanghenen daerin te bewaeren, derof t ontfanghen zyn rechte...". Commissiebrief van 20 aug. 1527. Zie bijlage nr 3.

(120) Zie noten 74 en 75. — Op het einde van de 15de eeuw bedroeg het onderhoudsgeld voor jongeren 3 schellingen 4 penningen per dag. Zie noot 65.

te betalen „incommende van de cel vyer schellinghen van sluijten ende ontsluijten, bovendien twee stuijvers van de bewaerenisse... (en) ook twee stuijvers van sijn daeghelijcxsche bedde". Militairen hadden ook te betalen, o.a. de soldaat „van uuijt ende ingaen de somme van tien stuijvers", tenzij hij voor criminele feiten gevangen gezet geworden was. De dienstdoende amman had „aen alle degonne commende in sijn cipirage... af (te) nemen messen ende andere geweire, dat sij souden moogen bij hem hebben". Het was hem ten strengste verboden „van aen eenigen gevangenen de minste libertheit te geven dan op hunnen ghewoonelijcken tijdt". De soldaten, die gevangen zaten, moesten „blijfven oep hunne camer ordinaire... sonder... daer baute (te mogen) commen, tenzij met believen van voorseiden cipier", die daarvoor verantwoordelijk was. Ook mocht deze aan zijn gevangenen bier, wijn en brandewijn leveren, indien hij het goed vond. Iedere avond evenwel had hij zijn deuren te sluiten en te zorgen dat de soldaten en burgers in hun respectievelijke kamers waren „naer het verlaeten van den cloocke" ¹²¹.

De dienstdoende amman was dus een ambtenaar met een welomschreven verantwoordelijkheid, die hij niet alleen tegenover zijn meester, maar ook tegenover de wethouders en burgers van Nieuwpoort en zelfs tegenover vreemde soldaten en zeelieden te dragen had. Ook financieel had hij zich te verantwoorden, niet het minst tegenover zijn meester of diens ontvanger. Hij inde inderdaad niet alleen dezes aandeel in de boeten van drie pond en het cipiersgeld, maar ook allerlei andere emolumenten in verband met zijn civielrechterlijk ambt o.a. in verband met arresten of beslagleggingen als gevolg van pandingen en andere schuldvorderingen. Dit verklaart dan ook waarom de amman-leenman als zijn plaatsvervanger een pachter of dienaar aanstelde en waarom de Nieuwpoortse schepenen die persoon eerst als amman na diens eedaflegging en een borgstelling wilden erkennen ¹²². De dienstdoende amman kon geen burger van Nieuwpoort zijn, wat als gevolg had, dat hij slechts met de toestemming van de schepenen naast zijn functie nog een ander beroep, bijvoorbeeld dit van bakker mocht uitoefenen ¹²³. Ook blijkt hij somtijds niet langer dan één jaar in dienst te zijn geweest. Of hij tegen een vergoeding werkte, dan wel als pachter optrad, is niet na te gaan. Hij bewoonde de gevangenis zelf, die hij in goede staat diende te houden. Bovendien had hij ook nog het genot van de twee gemeten gronds, die als leen aan het ammanschap verbonden waren en die

(121) Dit alles lezen we in het reglement van 29 november 1700, dat als titel draagt: „premenencien ende conditien van de cijpirage der stede ende port van Nieupoort competerent aen den heer viconte der selve stede...". Nieuwpoort, Oud Archief, nr 298, bundel met losse stukken betreffende de gevangenis, de gevangenen en de amman-cipier.

(122) „Michiel de Laticey es borghe bedeghen over Charles de Labudiere (Laburkiere?) cepier van zulcx alsser ancleeft". L. Gilliodts-Van Severen, *a.w.*, blz. 334, uittreksel uit het Nieuwpoorts „Camerboek", lopend over de periode juli 1552 - okt. 1554 (Nieuwpoort, Oud Archief, nr 4202). — Voor de eedaflegging zie noten 67 en 71 hierboven.

(123) In 1435 was Jan de Wale burger van Ieper, in 1762 Pieter de Wachter inwoner van Adinkerke. Zie de noten 55 en 102. — Voor de toelating tot uitoefening van poortersnering, zie de akte van non-prejuditie van Joris van Halewijn van 12 nov. 1514, in bijlage nr 2. — Zie ook noot 67.

zagezegd te Oostduinkerke lagen, maar eigenlijk teloor gegaan waren. Aanvankelijk nochtans blijkt de amman-leenman te Nieuwpoort niet in het bezit van een eigen stenen huis, dat permanent als gevangenis ingericht was, te zijn geweest. Dat was nog zo voor Jan II van Komen, die omstreeks 1450 een huis van de Tempeliers als gevangenis in gebruik had ¹²⁴. Het gebouw van de gevangenis, dat we tot 1914 in de Langestraat, schuin tegenover het gijzelhuis of stadhuis van die tijd aantreffen, kan kort na 1512, hetzij door Johanna van Komen, hetzij door haar zoon en opvolger, Joris van Halewijn, opgericht geworden zijn. Althans vinden we dat huis voor het eerst afgebeeld op het plan van Nieuwpoort omstreeks 1570 gemaakt door J. van Deventer ¹²⁵ en daarna op dit van Vedastus du Plouich van de jaren 1640, evenals op het reliëfplan van omstreeks 1698 berustend in het Hôtel des Invalides te Parijs ¹²⁶. Aangezien het gebouw in 1914 verwoest werd, beschikken we, om het te beschrijven, alleen over enkele oude gravures en over hetgeen C. Wybo ons daarover weet te vertellen. Zo weet laatstgenoemde ons in zijn beschrijving te melden, dat de gevel versierd was met „d'anciennes armoiries sculptés” ¹²⁷. Ongetwijfeld stelden deze wapenschilden de blazoenen van de geslachten van Komen en Halewijn voor, benevens misschien die van de adellijke families van Croy en de Preud'homme d'Hailly. Zekerheid daarover hebben we evenwel niet.

Was het misschien omdat hij nu de heer van een permanente stenen gevangenis was, dat Joris van Halewijn, die in 1514 zichzelf nog „erveghleghen amman van der stede van Nieuport” noemde, voortaan de titel van „burggrave ende amman” droeg, wat we in 1527 vaststellen? ¹²⁸. Zeker is het, dat in de stukken uitgaande van de Rekenkamer van Rijsel van dat burggraafschap geen sprake is en dat eerst in de codificatie en homologatie van het Nieuwpoorts gewoonterecht van 1616 daarvan gewag gemaakt wordt. De opvolgers van Joris van Halewijn moeten het dus gedaan gekregen hebben hun burggrafelijke titel door de hogere instanties te doen erkennen. Dit gebeurde heel waarschijnlijk op grond van de stukken, die ze hadden

(124) Zie noot 57.

(125) Commentaar bij het plan van J. Van Deventer van 1550 of 1570 door luitenant-generaal H. Wauwermans, in Ch. Ruelens, Em. Ouverleaux et J. Vander Gheyn S.J., *Atlas des villes de la Belgique au XVIe siècle*, 12me livraison. Brussel, 1891.

(126) A. Sanderus, *Flandria Illustrata*, Keulen, 1641-1644, dl 2, blz. 634-635. — Zie ook *Belgische steden in reliëf* (Uitgave Pro Civitate), Brussel 1965; plannen opgenomen door Franse militaire ingenieurs kort vóór of na 1700. Voor het reliëfplan van Nieuwpoort, zie blz. 107-138, met commentaar door R. Degryse. Op blz. 116-117 foto van het reliëfplan met verklaring.

(127) C. Wybo, *Nieuport, Ancien et moderne*, Brugge, 1904, blz. 121 en 122. — Het wapen van de zogenaamde „chastelain et viconte de Nieuport” werd in 1557 door Corn. Gailliard in diens werk „L'ancienne noblesse de Flandre”, bladzijde 32, aldus omschreven: „de gueulle au sautoir de vair, à la bordure d'or à huyt quintefueulles de gueulle, et crye: Garde toy de Bailleul”. Deze omschrijving, maar dan met weglaten van de uitroep, die er op volgt, vinden we in 1632 overgenomen in het werk van Ph. de L'Espinoy, „Recherche des antiquitez et noblesse de Flandres”, blz. 140. Zie daarover de Ghellinck-Vaernewyck, „Sceaux et armoiries de la Flandre”, blz. 274. De vermelding „Bailleul” in de uitroep kunnen we, als zijnde van militaire aard, wellicht in verband brengen met het maarschalkschap, dat tot in de 15de eeuw aan het geslacht van Belle te Oostduinkerke behoorde.

(128) Zie bijlage nr 3.

kunnen voorleggen en die misschien wel opklommen tot de Nieuwpoortse „justiciarius” van 1163 ¹²⁹. Vermits deze minstens de gelijke van de burggraaf van Veurne en niet diens ondergeschikte was geweest, belette ogenschijnlijk niets in hem dergelijk hoogwaardigheidsbekleder te zien, althans niet in de 16de eeuw, toen de feodale ambten al lang gekristalliseerd waren. Overigens was de oorspronkelijke bevoegdheid van de burggraaf in de meeste kasselrijen die van een schout en in Veurne Ambacht die van een amman, wat verklaart waarom beide laatste feodale ambtenaren steeds als plaatsvervangers in de territoriale onderverdelingen van het gewest optraden ¹³⁰. Aangezien de Nieuwpoortse erfachtige amman, onmiddellijk onder de graaf of onder de proost van Sint-Donaas, hoofd van alle grafelijke ambtenaars uit de feodale periode, ressorteerde, was het maar vanwege de zestiende eeuwse grafelijke autoriteit een eenvoudig gebaar van goede wil, alhoewel historisch noch juridisch voldoende te verantwoorden, Joris van Halewijn en zijn opvolgers de titel van burggraaf te laten dragen. Wat er ook van zij, niets toont misschien duidelijker de continuïteit in het Nieuwpoorts ammanschap vanaf 1163 aan, dan deze anachronische titel. Meteen vervalt daardoor de legende of valse voorstelling, die we bij sommige schrijvers vinden, alsof Nieuwpoort van meet af aan een burcht onder het gezag van een burggraaf zou hebben gehad.

We menen dan ook dat de mogelijke identificatie van de Nieuwpoortse „justiciarius” van 1163 met een feodaal gezagsdrager, die niet veel meer dan schouts- of ammansbevoegdheden bezat en die zich ongeveer de gelijke van de burggraaf van Veurne-Ambacht kon noemen, voor een beter begrip van de merkwaardige archaische keure van Nieuwpoort en meteen dus ook voor de rechtsgeschiedenis van Vlaanderen en van de opkomende Vlaamse gemeenten niet zonder belang is.

(129) Van het presenteren door de amman-leenman van diens titels is er o.a. sprake in 1499 en 1531, telkens onder de vorm van een verzoek uitgaande van de Rekenkamer van Rijsel. Zie noot 65 en bijlage nr 4. — Voor de „anchiennete” van de ammansfunctie, zie noot 41. Wat daaronder begrepen werd, is niet duidelijk.

(130) A.C.F. Koch, *a.w.*, blz. 88 en 162-163.

LIJST VAN DE FEODALE AMMANS

Geslacht „de Novoportu” (volledigheidshalve hierbij gevoegd, alhoewel stellige bewijzen ontbreken) (onvolledige opsomming)

- Balduinus de Novo Portu (1199-1214): „dominus” en „miles”
- Johannes de Novo Portu (1240): „dominus” en „miles”
- Jacobus (de Novoportu?): „preco de Novoportu” (?) (1308)

Geslacht „van Komen” (± 1400-1512): zonder ammanstitel in de gelijktijdige bescheiden.

- Colard van den Clyte (± 1400-1404)?
- Jan I van Komen (1404-1443)
- Jan II van Komen (1443-1475)
- Johanna van Komen (1475-1512), weduwe van Jan II van Halewijn

Geslacht „van Halewijn” (1512-1582): burggraven

- Joris van Halewijn (1512-1536): „burggrave ende amman”, „escoutète héritier”
- Jan III van Halewijn (1536-1544): „vicomte de Nieuport”
- Johanna-Hendrika (1544-1558), onder voogdij van haar moeder Josine de Lannoy
- Johanna-Hendrika (1558-1581), gehuwd met Filips van Croy: „dame héritière... de la vicomté de Nieuport”

Geslacht „van Croy” (1581-1601)

- Karel van Croy (1581-1601): „vicomte de Nieuport”

Geslacht „de Preud'homme d'Hailly” (1601-1795): burggraven

- Antoine Grenet, weduwe van Jan de Preud'homme d'Hailly (1599- of 1601-1619?)
- Jan-Baptist de Preud'homme (1619?-1643)
- Jan-Frans de Preud'homme (1643)
- Marcus-Antonius de Preud'homme (1643-1699)
- Karel-Frans de Preud'homme (1699-1721)
- Marcus-Antonius-Albert de Preud'homme (1721-1722)
- Charles-Florent-Idesbald (1722-1724), onder voordij van zijn moeder
- Charles-Florent-Idesbald (1724-1787 of tot een van de volgende jaren)
- Charles-François-Ferdinand de Preud'homme (gestorven in 1827).

DIENSTDOENDE AMMANS, WAARVAN DE NAMEN IN DIT
ARTIKEL VERNOEMD WORDEN

1374 Jake de Keiser
1412 Ryquaerd de Blic
1416 Michiel Fardieu
1432 Jan Wouters
1435 Jan de Wale
1451 Jehan Doverbrock
1482 Clais de Zouter
1505 Joos de Chever
1506 Adriaen de Bavelaere
1514 Pieter Montelyn
1527-1533 Jan Melebrecht ¹
1534 Pieter Janssone
1546 Christoffel Conijn
1553 Charles de la Burchière
1555 Nicasius Willecomme
1557 Pieter Sumeil ²
1561 Jacques van Houcke
1761 Pieter Germonprez
1761 Pieter Gerardijn
1762 Pieter de Wachter

(1) Nieuwpoort, Oud Archief, nr 72, onder de datum 26 augustus 1527.

(2) Onzekere lezing. Ibidem, nr 13, f° 53²⁰.

BIJLAGE 1

1467-1469

Uittreksel uit de rekening van Lodewijk van Slijpe, baljuw van Nieuwpoort, over de ambtsperiode 11 mei 1467 - 2 april 1469, in verband met het recht van de amman op twee schellingen in de boeten van drie pond en de toepassing van het gebruik, wegens de oogst of het haringseizoen, de vierschaar niet samen te roepen.

Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer nr 14.280, gezegde rekening, rubriek „recepte”.

Recepte

D amendes jugies de 60 s. parisis monnoie de Flandres, dont l amman de Neufport pour son droit et salaire de ouvrir, entretenir et garder le droit de le vierschare pour mon tres redoute seigneur et pour parties, comme membre de la justice de la dite ville, prend et recoit 2 s. parisis de chacune amande. Ainsi n en demeure a compter au prouffit de mon dit seigneur que 58 s. pour chacune, qui ne montent point a grand somme, parce que par le trespas de mon seigneur le duc Philippe, cui dieu absoille, aussi pour le renouvellement de sa commission qu il devoit avoir de mon tres redoubte seigneur, mon seigneur le duc de present, pour l aougst et pour le harenguisson et autres causes licites et raisonnables, lui convenoit cesser de tenir les plais accoustumes en ladite ville. Pour ce icy pour semblables amendes jugies ainsi qu il sensuit.

.....

De Pierkin de Cocxhide qui a este jugie et condempne par lesdits de la loy de Neufport pour ce qu il avoit par mal talent injurie, couru sus et navre Cornille Witte en l amende de 60 s. Icy receu les 2 s. deduis comme dit est dessus... 58 s.” Enz...

BIJLAGE 2

12 november 1514

Akte van Joris, heer van Halewijn en Komen, houder van het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort, die, op verzoek van de schepenen van die stad, erkent, dat indien aan de door hem aangestelde amman toestemming gegeven is geworden aan poortersnering te doen, dit slechts uitzonderlijk en voorlopig is en in het geheel geen afbreuk doet aan de stedelijke voorrechten en aan het recht van de magistraat om zoiets terug ongedaan te maken.

Nieuwpoort, Oud archief, nr 183 (charter nr 261). Origineel charter in perkament met plooï, waarop fragment van zegel in rood was.

Wy Jooris, heere van Halwin ende Coomene, erveghleghen aman van der stede van Nieuport, salut. Doen te wetene alle di ghonen, die deze presente lettren van non perjudicie zullen zien of hooren lesen, houe dat ic

kenne zo weye myn amanye bedient binder stede van Nieuport met al zyn toebehoorde, dat hij geen poortelicke neringhe douen en mach binder zelve stede, ten ware by consente van der burgmestre en scepenen van der zelve stede. Nu eist warachtich dat ter bede ende begherte van my, zoe hebben de voornomde beurgmestres ende scepenen van der stede van Nieuport ghegheven ende gheconsenteerd, dat zoe wye, dat myn amanye bedienen zal alsoet behoort, zal mueghen van nu voert doen portelicke neeringhe met te betalene portelicke recht binder stede tote andre stont ende wederrouepen van der zelve beurgmestres en scepenen van der zelve stede, want ghen recht en pretenderen te hebbene ter cause van myn amanye te meughene eeneghe poortelicke neringhe te douene, het en ware by consente van den buergmestre ende scepenen van der stede van Nieuport.

Ten orconde van desen ende te bewaerenesse van der zelve stede van my ende mynen naercommers, zoe hebbe ic dese lettren van non prejudicie ghezeghelt met mynen propren zeghele ende gheteeken met minder hant den twaelfsten dach van november in dit jaer veichtien hondert ende vertienne.

(op de rug in later schrift) Lettre van non prejudicie verleent door den heere van Halwin als erfachtig amman van Nieuport over dat het magistraet van Nieuport consenteerde dat synen aengestelden amman mochte poorters neyringe doen.

BIJLAGE 3

Nieuwpoort, 20 augustus 1527

Commissiebrief, waardoor Joris, heer van Halewijn en van Komen, houder van de burggravié en het ammanschap van Nieuwpoort, Jan Melebrecht tot amman in die stad aanstelt.

Nieuwpoort, Oud archief, nr 13. Register met eedformules, f° 39 v°. Kopie.

Up den 25en in ougst 1527 zo dede Jan Melebrecht eed schout te zynen van der Nieuwpoort. Present Tolfyn, van Slyphen enz.

Kopie

Allen deghonen, die dese presente letteren zullen zien of hooren leesen, Jooris, ridder, heer van Halewyn van Comene, burggrave ende amman van Nieuwpoort etc., salut. Doe te wetene alle lieden, dat uuter goede rapporte, dat my ghegheven es van de persoon van Jan Melebrecht, hebben dezen Melebrecht ghestelt, ghemaect ende gheconsenteert ende bi dese presente lettren stellen maken ende consenteren schouteet ende cepier van mynder ammanie, die wy hebben binder stede vander Nieuwpoort, omme bi hem hetzelfde officie te bedienen uut mynder name alsoot behoort, te moghen panden, vangen en arresteren, indien nood es, ende scepenen van der Nieuwpoort te manen, vierscare van Koninklyke Majesteyt weghe van alle zaken te moghen makene, hees¹ met de voorseide scepenen te doen en exerceren alle wettelicheden van oud ghecostumeert, thus te bewonen, de vanghenisse daerin te houdene, de ghevangen daerin te bewaeren, derof t

(1) Misschien te lezen „hove” in plaats van „hees”.

ontfanghen zyn rechte zulx daerte behoort, de roede te moghen draghen binder voornoemde stede van der Nieupoort, recht, wet ende justicie te doen gesciene also verre als(t) hem toebehoort, mynen ammanie te houdene in huere rechten ende vryheden ende specialic al te doen dat een goed schouteete, amman, cepier behoort te doen ende belovende dat van waerhede te houdene, versouckende aen scepenen van der Nieupoort ende alle anderen, dat zy desen mynen schouteet ende cepier hulpe ende bystand doen, zyn officie exerceren(de), indien hy t begeert, dese commissie ghedurende ter myne wederroupene. In kennesse myns zeghele hier aen ghedaen (h)angen de 20e dach in aougst 1527 ².

BIJLAGE 4

Rijsel, 18 juli 1531

Akte waardoor de leden van de Rekenkamer te Rijsel hun afkeuring uitspreken over de houding van de Nieuwpoortse amman of van zijn meester, de heer van Halewijn, die het loslaten uit de gevangenis van een terdoodveroordeelde uitgesteld had tot op het ogenblik, dat hij voor het onderhoud van die gevangene betaald geworden was. De leden van de Rekenkamer zijn van oordeel, dat de amman met zijn aandeel in de boeten van 3 pond als salaris genoeg moet nemen en verzoeken de heer van Halewijn zijn aanspraken door middel van zijn titels te bewijzen.

Nieuwpoort, Oud archief, inventaris nr 297 (charter nr 285). Fragment van een origineel charter. Twee derden van het perkament bleven over na afscheuring van de rechterkant, zodat de tekst niet volledig is en ook niet kan gereconstrueerd worden. Met het teken — begint hieronder elke zin uit de geschonden oorkonde.

- Aujourdhuy 18me de juillet mil cinq cens trenteung. Sur ce que...
- et gens des comptes de l'Empereur a Lille par Anthonie de la Sal(le)...
- du seigneur de Hallewin escouteete heritier d icelle ville et Jehan Milbr(echt)...
- l'ordonnance a luy japieca faicte verbalement et par les appostille...
- escouteete pour droit de chepaige et garde des prisonniers crimine(ls)...
- charge dudit escouteete son maistre luy avoit tousiours fait pa...
- differa la delivrance d un criminel condempne avoir la teste trenc(hee)...
- satisfait des despens de prison d icellui delincquant au grand scand(ale?)...
- tousiours faire le semblable en pareil cas. Mesdit seigneurs des con(p-tes?)...
- apparu par les comptes dudit bailliaige de Neufport. Reposans de...
- de son dit fief et de sa portion des amendes de soixante solz jugiees ten...

(2) Hierbij dank ik de heer Octave Mus, stadsbibliothecaris te Ieper, voor zijn welwillende hulp bij het ontcijferen van deze moeilijk leesbare tekst.

- sans quelque autre salaire. Ont de rechief ordonne et ordon(nent)...
- escouteete ou commis de semblables reffuz de prison de criminelz et...
- son nom fache plus semblable reffuz de la delivranche desdits criminelz...
- justice ou nom de l Empereur. Tant que par jcellui seigneur Empereur et...
- presentee par le dit seigneur de Hallewin avec ses tiltres ensemble ceulx pou...
- Empereur ont par lesdits des comptes pieca este envoyez autrement...
- Actum au grand bureau de la chambre desdits comptes a Lille
- Moy present

(get.) Carettes (?)

BIJLAGE 5

Komen, 25 december 1546

Commissiebrief waardoor Jossine de Lannoy, douairière van Halewijn en Komen, in de naam van Jeanne, haar dochter, Christoffel Conijn tot schout amman en cipier van de gevangenis te Nieuwpoort aanstelt.

Nieuwpoort, Oud archief, nr 13. Register met eedformules, f° 47 r° en v°. Kopie.

Christoffele Conijn dede desen 29 sten janvier 1546 zynen behoorliken eedt (als) cypier der voorseide stede, volghende de inhoudende van commissie hier volgende. Michiel de Myster, Jacques de Visch enz.

Copie van commissien

Nous, Jossyne de Lannoy, dame douariere de Halewyn, Commynes etc., tant pour soy que comme aiant la garde, bail et gouvernement des personnes et biens de demoiselle Jenne de Halewyn, sa fille, quelle eult de deffunt, de noble memoirie, hault, noble et puissant seigneur, messire Jehan, chevalier, seigneur desdits Halewin, Commynes, Lauwe etc., vicomte de Nieuport et aussi en tant que mestier seroit comme en vertu du pooir absolut et irrevocable de haulx nobles et puissant sires, messires Jehan de Lannoy, seigneur de Molembeaix, Solre le Chateau, Zoutelande, sire Adolflant Grimignies etc., chevalier de l'ordre, et Henry, seigneur de Bersele, Breynne, etc., tuteurs de ladite demoiselle Jenne de Halewyn, salut.

Scavoir faisons que nous confians a plain es diligence et leaultez de Christoffle Conyn demourant en ladite ville de Nieupoot. Avons jcelluy commis et par cestes commectons par provisions et jusques aultrement par nous sera ordonne notre escoutete, amman et cypier de ladite ville de Nieupoot, luy donnant par ces presentes entieres auctorite et puissance en notre nom ouvrir la court ou vierscaere dedens ladite ville, eschevins et aultres que appartient conjurer, recepvoir sy avant qu'il appartient adheritement, desheritement, transportz et requerre. Et generalement et especiallement nous luy avons donne tout tel pouvoir comme a ung escoutete aman et cypier de ladite ville de Nieupoot appartient. Donnons a charge a tous noz hostes, requerrans a tous aultres, que, a son conjurement et office exerchans, ilz

disent loy luy present ayde et conseil. Revocquant par cestes tout aultre pooir parcidevant donne. Reservant toutteffois l alienation ou diminution de notre seigneurie et droict. Donne en nostre chasteau de Commines soubz notre seel le 25e jour de decembre annee 1500 quarante six.

BIJLAGE 6

Komen, 2 november 1555

Commissiebrief, waardoor Jossine de Lannoy, douairière van Halewijn en Komen, in de naam van Jeanne, haar dochter, Nicasius Willecome, in de plaats van Charles de La Burchiere, tot schout, amman en cypier van Nieuwpoort aanstelt.

Nieuwpoort, Oud archief nr 13. Register met eedformules, f° 51 v° en 52 r°. Kopie.

Nous, Jossine de Lannoy, dame douargiere de Halewyn, Commines etc., tant en ceste qualite, que comme aiant la garde, bail et gouvernement des personnes et biens de damoiselle Jehenne de Halewyn, sa fille, quelle eut de defunct, de noble memoire, hault, noble et puissant seigneur, messire Jehan, chevalier, seigneur desdits Halewyn, Commines, etc., viconte de Nieuport ou aussy entant que mestier seroit, comme en vertu du pooir absolut et irrevocable de haultz, nobles et puissantz sires, messires Jehan de Lannoy, seigneur de Molenbaix, Sorel le Chateau, Zoutelande, sire Adolf-lant Grimignies etc., tuteurs de ladite damoiselle, Jehenne de Halewyn, salut.

Scavoir faisons, que, veu le depart¹ de Charles de La Burchiere, notre escoutete, amman et cypier de la ville de Nieuport, de sondit office et estat, qu il a jusques a present deservy par notre commission et qui icelluy office et estat ne peult demorer sans deserviture. A ceste cause nous confians es diligence et leaultie de Nicaise Willecomme, avons jcelluy commys et par ce presentes commectons (et jusques aultrement en sera ordonne)² notre escoutete, amman et cypier de ladite ville de Nieuport, luy donnant par ces presentes entiere autorite et puissance en notre nom ouvrier la vierschare ou la court dedens ladite ville, conjurer eschevins et aultres qu il appartient, recepvoir si avant qu il appartiendra adheritement, desheritement, transportz et requierre. Et generalement et especialement luy avons donne et donnons tout les pooir que a ung escoutete, amman et cypier de la dite ville de Nieuport appartient avecq autorite de poursuyvre les profyitz, prerogatives et emolumens, que a sondit office et estat appartient, soient terres ou aultres droictz quelsconques. Donnans en mandement a tous nous hostes, requerrons tous aultres que a son coniuement et office exerchant, ilz faichent et disent luy present ayde et conseil. Revocquant par cestes tous aultres pooir parcidevant donne a aultre. Reservans touteфуoies l alienation et diminucion de notre seigneurie et droict. Et a la charge et condition de par ledit Nicaise bailler bon et souffisant pleisge et caution,

(1) „Depart” : geschreven in de tekst „de port”.

(2) Doorgehaald.

comme il est de coutume, et d entretenir a sa charge la maison des prisons dudit Nieuport.

Donne en notre chasteau de Commines soubz notre seing manuel par faulte de mon scel, que n en sceu pour le present recouvrir, le second jour de novembre 1500 cinquante cinq.

Signe Jossine de Lannoy.

BIJLAGE 7

Beaumont, 25 february 1561

Commissiebrief, waardoor Filips, heer van Croy en hertog van Aarschot, in de naam van zijn echtgenote Jenne, vrouwe van Halewijn en Komen, Jacques van Houcke tot schout, amman en cipier van Nieuwpoort aanstelt.

Nieuwpoort, Oud archief, nr 13. Register met eedformules, f° 54 r°. Kopie.

Philippes, sire de Croy, duc d Arschoot, prince de Chimaij, conte de Beaumont et de Senneghem, seigneur de la terre et paire d Avesnes, de Wallers, de Lillers Saint Venant, de Guevaucamp, de Hallewin et de Commines etc. A tous ceux, qui ces presentes verront ou orront, salut.

Comme de raison de notre tres chere et tres amee compaigne, dame Jenne de Hellewyn, dame heritiere dudit lieu de Commines, de Lauwe, de Rolleghem, de la visconte de Nieuport, etc., nous compete presentement le renouvellement et institution de tous les offices et estatiz desdits terres et seigneuries. Scavoir faisons que por le bon rapport, que fait nous a este de la personne de Jacques van Houcke. Nous confians plainement en ses leaulte, sens et preudhommie. Avons icelluy commis et establis, commetons et establissons par cestes notre escoutette, amman et scepier dudit Nieuport, luij donnant plain pouvoir, auctorite et mandement especial de tenir les plaix d icelle visconte au lieu plaidoyable et accoustume, ouvrir et clore la court, semondre et conjurer les juges, hommes de fiefz ou eschevins de la dite visconte, recevoir toutes plaintes et faire saisines judiciaires, tenir informations, faire princes et calenges comme raison portera, recevoir contractz desheritement et dessaisines et en bailler adheritement et possession a ceux qu il appartiendra et generalmente de faire et exercer tout ce que a escoute(te), amman et cepier deuement cree doit et peult appartenir, aux gaiges, prouffits, salaires, hauleturs, emolumens et francises y appartenans, a telle charge de reddition de comptes comme du passe. En donnans neantmoins par ledit van Houcke pleyge et caution suffisante desdits offices, comme il est de costume. Le tout tant qu il nous plaira et jusques a notre rappel. Dequoj et de soy bien et deuement acquitter en l exercice desdits offices, il a faict ce aujourd'hui le serment en tel cas pertinent en noz mains.

En tesmoing desquo(i) nous avons signe cestes et y faict appendre nostre grant scel armoye de noz armes. Donne en notre ville de Beaumont le vingtcincquisme jour de feubvrier mil cinq cens soixante.

BIJLAGE 8

26 april 1643

Denombrement opgesteld door ridder Marc-Antoine de Preud'homme, baron van Poeke, ten behoeve van de baljuw van de bisschop van Brugge, proost van Sint-Donaas en kanselier van Vlaanderen, betreffende de burggravië van Nieuwpoort.

Nieuwpoort, Oud archief, nr 298. Bundel akten over de gevangenis en de gevangenisbewaarder. Gecollationeerde kopie van 11 mei 1776.

Copie van seker rapport ende denombrement overgegeven door m'her Marcus Antoinie de Prudhomme, rudder baron van Poucques, aen d'heer ende meester Philips Schuute, bailliu van den alder eerweerdigsten heere, mynheere Nicholaus van Haudion, bisschop van Brugghe, dien den inhouden alhier is volgende van woorde te woorde.

Jan de Predhommes, rudder, baenheere van Poucques, heere van Neuville ende burggrave der stede van Nieuport ende capiteyn van een compagnie peerden tot dienste van synen coninglyken majesteit catholyck etc. Geve over in regten rapporte ende denombremente an de heer Philips de Schutter, als bailliu van den wettelycken hove van mynen eerweerdichsten heere Nicholaus de Haudion, bisschop van Brugghe, cancelier van Vlaenderen ende proost van Sint Donaas te Brugge, ende dat van synen hove van mannen van de voorseyde proostdie in Veurne ende Veurne Ambacht metten appendentien ende dependentien de grotte ¹ ende denombrement van een leen, hetwelcke ik houdende ben in leene en manschipe van den voorseyden eersten heere ende voorschreven hove en is de burgghrav(i)e der stede van Nieuport consisterende in sekere huysinghen ende bificien ² van vangenisse der stede van Nieuport, hebbende uyt crachte van diere macht ende autoriteyt an te stellen ende constitueren eenen schout, amman ende chepier, die oock vermach te jousseeren ende professeeren deselve officien, gebruycken deselve huysinge ofte vangenisse met bewaerenisse van gevangenen, met alle hoogheden, vryheden, gagien, sallarissen, profiten ende molumenten ende toebehooren, (h)of open te doene ende maecken, schepenen te maenen, ten versoecke van partyen arresten, saisiren van dyngen, executien van acten ende sententien te mogen doene tot voldoeninghe van partijen, met welcke mynen leene van oude tyden sijn gaende twee ghemeten leen ligghende in (de) prochie van Oostdunkercke, die nu niet recouvrerelyc en syn, staende mynen voornoemden leen ter trauwe ende waerhede ende tegen een vollen relieve van thien ponden parisise telcken veranderynghe ende als t verandert by coope den thienden penninck, welck voorts leen my verstorven ende opgekomen is by der overleden van mereheere Jan de Predome, baenderheere van Poucques, mynen vader (ende my voornoemt gekomen is door overlijden van myn vadere mereheere Jan de Predomme) ³, die t selve te vooren van syn houders ende dat vercreghen hadden by coope

(1) „Grotte” : grootte

(2) „Bificien” (sic) voor „edificien”, zie bijlage 9.

(3) Foutieve herhaling in de kopie

van hooge ende mooghende heere, mereheere Charels de Crouy, hertoge van Crou ende van Harschodt, conforme de letteren van ervenisse hier af gepasseert voor bailliu ende mannen van desen hove op den vierden december 1600 een. Geve dit rapport over aen den voorseyden heere met expresse tot degratie ⁴ van t selve te gauderen ⁵ als naer rechte ende redene naer segghenschap van andere commende van leene van desen hove.

In kennesse der waerheden soo hebbe ik dit rapport geteekent met myn gewoonelyck handteecken ende gezegelt met myn segele deser 26 april 1643. T oorkonde: ondertekent Jan de Preudhommes baron Pouques ende gezegelt op steerte van parchemin.

Gecollationneert jegens het origineel rapport, wanof copie hier vooren, ende bevonden conforme voor soo vele het leselijk is by my onderschreven bailliu der prostdye van Sint Donaes sich bestreckende binnen desen, 11 mey 1776. t' Oorconde, F. De Man.

(in de rand) Forme deser copie 24 stuyvers.

BIJLAGE 9

1787

Uittreksel uit het register van de lenen afhangend van de proostdij van Sint Donaas en gelegen in Veurne Ambacht.

Brugge, Rijksarchief. Fonds Proostdij, nr 1633 (inventaris J. Maréchal), f° 7 v°, 26ste leen.

Burggravie van Nieuport

Een leen consiterende in de burggravie van Nieuport met seker huy-singen ende edificien van vangenisse van de selve stede van der Nieuport, hebbende ter causen van dien macht ende autoriteyt omme te stellen ende constitueren eenen schout, amman ende cypier, die ook vermag te jouissieren ende possederen de selve officien ende gebruycken de selve vangenisse, edificien, met bewaerenisse van de gevangen, met alle hoocheden, vryheden, gagien, salarissen, profyten ende emolumenten ende toebehoorten, mitsgaders hof te openen, schepenen te maenen ten versoecke van partyen, arresten, saisissementen, pandyngen ende executien van sententien ende acte te mogen doene tot voldoeninge van partijen, met welck voorseyde leen van oude tyden syn gaende twee gemeten lands in de prochie van Oostdunkerke, die nu niet vyndelyck zyn, gehouden door messire Charles, Florens, (I) Desbalde Predome d Alhy etc., par verhef van den 1e ougst 1724.

(4) „Met expresse enz...”: onduidelijke lezing.

(5) „Gaudere”, Latijn: genieten van.